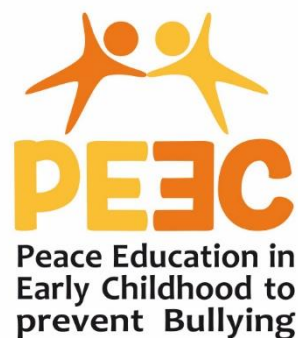

Bendrai finansuojama pagal
Europos Sąjungos programą
„Erasmus+“

IO3 - TAIKOS UGDYMO METODIKOS GAIRĖS

Skatinti lygybę, įvairovę ir įtrauktį bei toliau užkirsti kelią smurtui ir patyčioms
ankstyvoje vaikystėje.

Autoriai: Jana Goldberg, Elvira Sánchez Igual, Renata Jankevičienė, Begoña Arenas Romero, Ivana Kragić

Autorių teisės

Medžiaga nekomerciniams tikslams gali būti naudojamos pagal
„Creative Commons“ licenciją

Bendrai finansuojama pagal
Europos Sąjungos programą
„Erasmus+“

2019-1-DE02-KA202-006124
www.peec-online.eu

Atsisakymas

„Erasmus+“ projektas „Taikus švietimas patyčių prevencijai vaikystėje“ (angl. „Peace education in early childhood to prevent bullying“, Nr. 2019-1-DE02-KA202-006124) buvo finansuojamas remiant Europos Komisijai ir Vokietijos nacionalinei „Erasmus+“ agentūrai.

Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą.

Photo: https://www.freepik.es/foto-gratis/imagen-que-muestra-violencia-infantil-escuela_13133033.htm

Turinys

Įvadas	3
1. Apie projektą ir partnerius	4
2. Kas yra taikos ugdymas ir kam jis reikalingas ankstyvoje vaikystėje?	6
3. Esminiai taikos ugdymo įgūdžiai ir vertybės	8
4. Pagalbininkai. Taikos kūrimo atstovai	11
5. Patyčių ir smurto rūšys	14
6. Sociometriniai metodai – socialinės dinamikos atpažinimas grupėje	18
7. Sociometrinių metodų apžvalga	20
8. Fasilitatoriai ir jų rūpinimasis savimi	25
9. Kaip tėvai gali prisidėti prie taikos ugdymo?	26
10. Taikos ugdymo metodika	28
11. Mokymo medžiaga	32
12. Padėkos	32
Bibliografija ir nuorodos	33

Įvadas

Taikos kūrimas ankstyvojoje vaikystėje tampa vis svarbesne švietimo tema. Ankstyvojo ugdymo specialistai ruošia vaikus mokyklos iššūkiams ir sukuria mokymosi visą gyvenimą pagrindus. Taikos kūrimo ugdymas ankstyvojoje vaikystėje yra nepaprastai svarbus. Pirmaisiais metais vaiko smegenys vystosi sparčiausiai, formuojasi įpročiai, identifikuojami skirtumai ir per socialinius santykius ir kasdienę sąveiką namuose bei artimoje aplinkoje kuriami emociniai ryšiai. Ankstyvosios vaikystės ugdymo programų vaidmuo gali būti labai svarbus ugdant įgūdžius, kurie leidžia vaikams tapti aktyviais pokyčių dalyviais kuriant taiką visuomenėje. Yra įrodymų, kad taikos ugdymo integravimas į ankstyvąjį vaikų ugdymą ir priežiūrą turi teigiamą poveikį vaikų socialiniam ir emociniam vystymuisi bei elgesio problemų mažėjimui tolimesniame gyvenime. Tyrimai atskleidžia, kad gerai parengtos programos gali padėti vaikams išmokti žaisti su kitais, įskaitant tuos, kurie skiriasi nuo jų pačių, ugdyti gebėjimą suprasti, kaip jaučiasi atskirtas žmogus, ir netgi padeda ugdytis gebėjimą be raginimo atpažinti atskirties atvejus.

Kartu su kitais partneriais UNICEF 2013 m. įsteigė Ankstyvosios vaikystės taikos konsorciumą. Jungtinių Tautų vyriausiasis įgaliotinis civilizacijų aljansui (UNAOC) ponas Nassiras Abdulazizas Al-Nasseris konsorciumo atidarymo metu skaitė pagrindinį pranešimą ir pateikė šias pastabas: „Mūsų pasaulis yra puikus, tačiau sudėtingas. Palikti jį kartai, kuri nėra pasirengusi ir neatitinka tinkamų principų bei etikos, būtų pavojinga. Taigi, norint užtikrinti taiką ateitį būtina pasitelkti ankstyvojo ugdymo priemones ir ugdyti mūsų vaikų harmoniją ir toleranciją. Laikas pokyčiams yra DABAR. Leiskite mums pasinaudoti šiandiena kuriant šviesesnę rytojų“.

Šiame kontekste projekto komandos parengtos gairės yra šaltinis mokytojams ir kitiems edukatoriams, ugdantiems ir auklėjantiems 3–6 metų vaikus. Gairėse atskleidžiamas teorinis pagrindas bei pateikiami praktiniai pavyzdžiai (parengti 25 ištekliai), kurie gali padėti specialistams sutelkti dėmesį į taikos ugdymo temą. Mokytojams vadovaujantis šiomis gairėmis vaikams bus suteikta galimybė tyrinėti aplinkinį pasaulį ir suprasti taikos idėjas artimoje aplinkoje bei savo bendruomenėje.

Gaires sudaro 10 skyrių.

- 1 skyriuje pateikiamas trumpas įvadas, kuriame pristatomos gairės, projektas ir partneriai.
- 2 skyriuje paaiškinama pagrindinė tema „Taikos ugdymas“ ir atskleidžiama, kodėl jis svarbus ankstyvoje vaikystėje.
- 3 skyriuje aprašomos etinės vertybės ir įgūdžiai, kurie bus ugdomi naudojantis mokomąja medžiaga, pateikta 11 skyriuje, paaiškinama, kaip medžiagą taikyti ankstyvajame ugdyme.
- 4 skyriuje pagrindinis dėmesys skiriamas mokytojams ir jų vaidmeniui taikiamame ugdyme.
- 5 skyriuje pateikiamas įvairių smurto ir patyčių rūšių sąrašas, paaiškinama, kaip jas atpažinti, taip pat atskleidžiamos smurto ir patyčių pasekmės.
- 6 skyriuje galime rasti sociogramą, skirtą patyčių ir aukų atpažinimui klasėje.
- 7 skyriuje išsamiau nagrinėjami sociometriniai metodai, padedantys nustatyti santykius ir būsenas grupėje/klasėje.
- 8 skyriuje pabrėžiama mokytojų ir pagalbos specialistų svarba.
- 9 skyriuje pateikiami patarimai tėvams, kaip jie auklėdami savo vaikus gali padėti sukurti taikos ugdymo pagrindus.
- 10 skyriuje aprašoma taikos ugdymo metodika, kuri bus naudojama norint pasiekti konkrečius švietimo tikslus.

• Visą mokymo medžiagą, pristatomą 11 skyriuje (t. y. inovatyvų ir lengvai pritaikomą turinį, kurį galima lengvai įgyvendinti formaliojo ir neformaliojo švietimo ir kasdienės veiklos srityse), rasite projekto interneto svetainėje (<http://peec-online.eu/lt/rezultatu/veikla>).

1. Apie projektą ir partnerius

Įgyvendinant projektą „Taikus švietimas patyčių prevencijai vaikystėje“ (PEEC) ketinama atkreipti dėmesį į taikų ugdymą kaip priemonę, skatinančią lygybę, įvairovę ir inkluziją bei padedančią užkirsti kelią smurtui ir patyčioms ankstyvojo ugdymo įstaigose plėtojant tolesnį ankstyvojo ugdymo mokytojų ir priežiūros specialistų profesinio mokymo kursą.

Konkretūs projektą įgyvendinančių partnerių tikslai:

- siekiant skatinti lygybę, įvairovę ir įtrauktį kartu su dabartinės taikaus ugdymo nuostatų ir esamos praktikos apžvalga parengti tarpvalstybinę mokymo programą, skirtą tolesniam ikimokyklinio ugdymo mokytojų ir priežiūros specialistų mokymui partnerių šalyse.
- parengti tolimesnius profesinio mokymo kursus, skirtus ikimokyklinio ugdymo įstaigų mokytojams ir vaiko priežiūros specialistams, daugiausia dėmesio skiriant taikos ugdymui kaip priemonei, skatinančiai lygybę, įvairovę ir įtrauktį bei ankstyvajame amžiuje užkertančiai kelią smurtui ir patyčioms;
- siekiant pagerinti profesinį dirbančiųjų tobulėjimą, didinant pradinio ir tęstinio mokymo kokybę ir pasiūlą sukurti metodikos priemonių rinkinį, skirtą ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros specialistams (įskaitant atvirus švietimo išteklius, pristatančius inovatyvius mokymosi metodus);
- skatinti inovatyvių mokymosi metodų plėtrą siekiant gilinti ankstyvojo ugdymo mokytojų ir priežiūros specialistų sąmoningumą ir remti visus, dalyvaujančius vaikų ugdyme (tėvus, globėjus ir kt.).

PEEC projekto partneriai – mokymo įstaigos, Pasaulinė ankstyvojo ugdymo pedagogų asociacija bei taikaus ir etinio ugdymo ekspertai.

**DIE
JOHANNITER**

**Johanniter-Akademie
Mitteldeutschland**

Johanniter-Akademie Mitteldeutschland, Stötteritzer Str. 47, 04317 Leipzig. Germany

Tel.+49 0341 224 76041

www.johanniter-bildung-mitteldeutschland.de

El. p. jana.goldberg@johanniter.de

AMEI-WAECE
www.waece.org

Bendrai finansuojama pagal
Europos Sąjungos programą
„Erasmus+“

2019-1-DE02-KA202-006124

www.peec-online.eu

Asociación Mundial de Educadores Infantiles
Estrella Polar, 7 Bajo Drch., 28007 Madrid, Spain
Tel. +34 915 018 754/600 010 678
www.waece.org
El. p. comunicacion@waece.org

Innovation Training Center, S.L.
Carrer Galileo Galilei, s/n Edificio U, 19, 07120 Palma, Balearic Islands, Spain.
Tel. +34 696 446 529
www.innovationtc.es
El. p. barenas@innovationtc.es

Udruga Mala filozofija
Andrije Hebranga 10 e, 23000 Zadar, Croatia
Tel. +38 595 908 0212
URL: petit-philosophy.com
El. p. mala.filozofija@gmail.com

**PANEVĖŽIO RAJONO
ŠVIETIMO CENTRAS**

Panevėžio rajono švietimo centras,
Beržų g. 50 36145 Panevėžys, Lithuania
Tel. +37 0 64030739
www.prsc.lt
El. p. prsc.pavaduotoja@gmail.com

Bendrai finansuojama pagal
Europos Sąjungos programą
„Erasmus+“

2019-1-DE02-KA202-006124
www.peec-online.eu

2. Kas yra taikos ugdymas ir kam jis reikalingas ankstyvoje vaikystėje?

Kadangi karai prasideda žmonių galvose, tai turi būti sukurta taikos gynyba (UNESCO konstitucija). Ilgalaikės taikos užmezgimas yra švietėjų darbas. Viskas, ką gali padaryti politika – neleisti mums patekti į karą. (Maria Montessori).

Jei norime sukurti taikią visuomenę, kurioje vyrautų pagarba ir meilė, turime pradėti nuo savo vaikų. Tai susiję su vidine ramybe, taikiu elgesiu, vertybių puoselėjimu ir aplinka, kurią jiems kuriame. Maria Montessori ir jos sekėjai, tokie kaip Rudolfas Steineris ir Reggio Emilia, skatino taikos ugdymo pagrindus formuoti ankstyvoje vaikystėje. Tai, kuo jie instinktyviai tikėjo, per pastarąjį dešimtmetį įrodė neuromokslininkai.

Kuo anksčiau investuojama į vaikus (nuo gimimo iki 5 metų), augančius socialinės rizikos šeimose, tuo didesnis atsakomosios reakcijos lygis susiformuoja ankstyvoje vaikystėje. Pradėti formuoti taikaus elgesio pagrindus nuo trejų ar ketverių metų yra truputį per vėlu, nes suformuotų įgūdžių pagrindu yra formuojami kiti įgūdžiai. Didžiausios pastangos turi būti dedamos pirmaisiais vaiko gyvenimo metais. „Geriausia investicija į kokybišką vaikų, augančių nepalankiose socialinės rizikos šeimose, ankstyvos vaikystės raidą yra nuo pat gimimo iki penkerių metų“, – teigia Jamesas J. Heckmanas (2012 m. gruodžio 7 d., „Heckman“ lygtis).

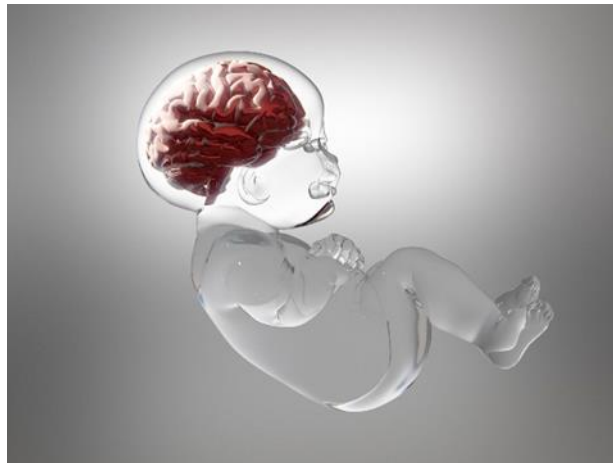
Taikaus ugdymo apibrėžimas. Kodėl nuo pat mažens turime formuoti taikaus elgesio įgūdžius?

Stacy M. Alfonso savo straipsnyje „Taikos ugdymas ankstyvajame vaikų ugdyme“ teigia: „Ankstyvoji vaikystė yra laikas, kai formuojama vaiko asmenybė ir dedami pamatai būsimiems visų sričių vystymosi gebėjimai. Kalbos, pažinimo, socialinių emocinių gebėjimų ir fizinių sugebėjimų sąveika pradedama naudoti dažniau ir tikslingiau. Kai vaikai ugdomi kalbą, jie ja naudojami norėdami perteikti savo poreikius ir norus, išreikšti savo emocijas ir žodžiu išspręsti konfliktą. Kadangi vaikų pažintiniai gebėjimai leidžia pamatyti skirtumą tarp savęs ir kitų, jie naudojami savo naujais socialiniais įgūdžiais, kad išbandytų draugystės galimybes. Dėl šių puikių vystymosi žingsnių ankstyvoji vaikystė tampa lemiamu laiku ugdant įgūdžius ir gebėjimus, reikalingus taikos kūrimui ir taikos palaikymui“. **Emocinės nuostatos, kritinis mąstymas ir elgesio reguliavimas yra pagrindiniai taikos kūrimo socialiniai įgūdžiai, kurie vystosi ankstyvojoje vaikystėje.**

Puikiai įrodyta, kad pirmieji gyvenimo metai yra svarbiausi žmogaus raidai. Visi psichologai sutaria, kad **šiam etape yra padedamas pagrindinis asmenybės ugdymo pagrindas, ant kurio bus formuojami ir tobulinami tolesnio gyvenimo etapai.**

Šiandien mes žinome, kad gimus vaikams jie gali įvairiai tobulėti. Jie turi daug perspektyvų, tačiau visos perspektyvos nebus įgyvendintos, jei vaikai nesulauks įvairių dirgiklių iš savo globėjų ir namų aplinkos. Šiuolaikiniai biologijos mokslai ir visų pirma neuromokslai mums sako, kad nervų sistema, kuri yra ypač išsivysčiusi, negali išnaudoti visų savo galimybių, jei nėra pakankamai išorinių dirgiklių, skatinančių reakcijas, leidžiančias tam tikroms funkcijoms vystytis. Galima sakyti, kad individų raida priklauso nuo jų biologinių ir neurologinių būsenų gimimo metu, tačiau vėliau terpė tampa pagrindine jų tolesne evoliucija. Tai nereiškia, kad terpė gali visiškai sukurti ar sunaikinti asmenis. Gimimo momentu vyrauja visas galimybių spektras, o išorinės terpės veikimas, neperžengdamas individų biologinės ir neurologinės padėties, gali sustiprinti arba apriboti vystymąsi.

Taigi H. Pieronas galėjo tvirtinti, kad gimęs vaikas buvo tik kandidatas į žmoniją. Tai reiškia, kad kelias tarp gimimo ir dalyvavimo žmonijoje yra ilgas. Ryšys tarp jų, leidžiantis pereiti iš vieno etapo į kitą, yra neformalus ir formalus ugdymas.

Be jokios abejonės, esminiai yra neseniai paskelbti dr. Craigo Venterio, vienos iš grupių, atlikusių žmogaus genomo žemėlapiu tyrimus, direktoriaus pareiškimai. Jis teigia, kad mintį, jog asmenybė yra glaudžiai susijusi su žmogaus genomu, galima laikyti klaidinga. Jis taip pat teigia, kad žmonės nebūtinai yra savo genų kaliniai ir kad kiekvieno asmens gyvenimo aplinkybės daro didelę įtaką asmenybės formavimuisi.

Mažo vaiko socialinis kontekstas ir aplinkinių bendruomenės konteksto stimuliavimas leidžia struktūrizuoti šiuos pamatinius procesus. Jie taip pat įgalina tam tikrą vaikų vystymąsi. Nepaisant to, socialinis ir šeimos kontekstas, veikiant atskirai, be mokliškai pagrįstų rekomendacijų dėl vaiko stimuliacijos, gali pasirodyti nepakankamas. Pavieniui egzistuojantis šeimos ir bendruomenės kontekstas gali neleisti vaikams išnaudoti viso savo vystymosi potencialo.

Tai reiškia, kad sukūrus mokliškai sugalvotą ir sąmoningai organizuotą įtakų sistemą, galima pasiekti vystymosi tikslų, kurių dažnai negalima pasiekti spontaniškai stimuliuojant.

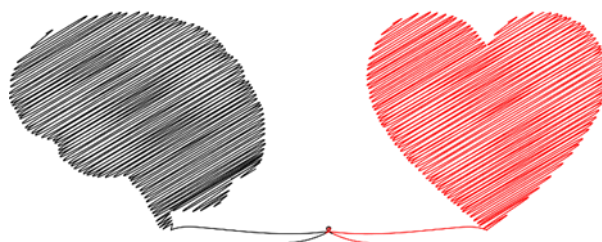
Kaip pažymėjo **Jeanas Piaget**, nepakankama stimuliacija ar jos nebuvimas gali paveikti įprastą iš anksto nustatytą psichologinio vystymosi seką. Gali būti, kad šios sekos, kurioje vyksta svarbūs samprotavimo ir loginio mąstymo procesai, kulminacija niekada nesusiformuoja dėl nepakankamai sąmoningai nukreiptų stimulo veiksmų.

Be to, ypatingą reikšmę turi tai, kad ši įtakų sistema gali veikti vystymosi stadijoje, kurioje formuojasi ir bręsta biologinės, fiziologinės ir psichologinės struktūros. **Levas Vygotskis**, vienas iš pirmaujantių ankstyvosios vaikų raidos tyrinėtojų, **atkreipė dėmesį, kad poveikis, atliekamas šių struktūrų**

formavimosi momentu, yra daug svarbesnis procesams, kurie priklauso nuo šių struktūrų ir paties vystymosi. Moksliskai sugalvotų įtakų sistemos organizavimas ir kryptis yra svarbūs bet kuriame individo raidos etape. Tačiau ankstyvoje vaikystėje ši stimuliacija įgauna didesnę reikšmę ir prasmę, nes ji atliekama pamatinėse biologinėse, fiziologinėse ir psichologinėse formacijose, o ne jau suformuotose struktūrose, kaip nutinka kituose gyvenimo etapuose. Taigi šis ugdymo etapas buvo apibūdinamas kaip **labai svarbus vaiko raidai ir jo ateičiai.**

Intelektas ir socialiniai įgūdžiai, ugdomi ankstyvame amžiuje, yra būtini sėkmei. Daugelis

pagrindinių ekonominių ir socialinių problemų – nusikalstamumas, paauglių nėštumas, mokyklos nebaigusių asmenų skaičius, nepalankios sveikatos sąlygos – gali būti siejamos su žemu įgūdžių ir socialinių gebėjimų lygiu, dėmesingumu, atkaklumu ir darbu su kitais. Šie vadinamieji „minkštieji“ socialiniai įgūdžiai nėra nei minkšti, nei nesvarbūs. Profesorius Heckmanas rado svarių įrodymų, kad šie įgūdžiai yra būtinos „gyvenimo sėkmės“ sudedamosios dalys. Gyvenimo ciklo įgūdžių formavimas yra dinamiškas. Įgūdis sukuria įgūdžius; motyvacija gimdo motyvaciją. Tiesą sakant, ankstyvas efektyvių socialinių įgūdžių ugdymas daro įtaką sėkmingam intelekto koeficiento vystymuisi ir galiausiai asmeniniam bei socialiniam produktyvumui.

Pradedant neuromokslu ir baigiant švietimo filosofija, ankstyvosios vaikystės tyrimai atskleidė, kad ankstyvoji vaikystė yra optimalus laikas įgyti pamatinių vertybių ir taikos kūrimo įgūdžių.

Galima apibendrinti, kad taikos ugdymas yra vertybėmis grindžiama, tarpdisciplininė, daugialypė ir holistinė švietimo dalis. Tai yra kelias į taikesnę ateitį suteikiant savo vaikams įgūdžių susidoroti su smurtu be smurto ir vertinti bei gerbti nuomonių įvairovę ir skirtumus. Taikos ugdymą būtina įtraukti į ankstyvąjį vaikų ugdymą, nes vaikai nuo pat pradžių turėtų mokytis apie taiką ir konfliktų sprendimą, o suaugusiųjų vaidmuo yra neatsiejamas nuo jo veiksmingumo, nes jie tarnauja kaip geri pavyzdžiai, užmezga tvirtus santykius su vaikais ir toliau auga kaip ugdytojai.

3. Esminiai taikos ugdymo įgūdžiai ir vertybės

Etinių vertybių ir įgūdžių mokomosios medžiagos, aprašymas. Kodėl jie reikalingi taikos ugdymui ir kaip juos įgyvendinti nuo ankstyvojo ugdymo iki kasdienio gyvenimo.

Mūsų vaikai gimsta smurtiniame pasaulyje. Smurtas, kuris yra daugiau ar mažiau akivaizdus, dažnai įpintas į pačią visuomenės struktūrą ir nematomas iš pirmo žvilgsnio, yra vadinamas struktūriniu smurtu, t. y. kažkas, su kuo užaugome per visą socializacijos procesą. Tai turime žinoti, kad galėtume pakeisti savo vaikus. Karas ir konfliktai yra giliai įsirežę į europiečių kolektyvinę sąmonę, nes dauguma šeimų patyrė dviejų pasaulinių karų košmarą. Epigenetika parodė, kad negydoma trauma persiduoda iš kartos į kartą. Geros naujienos yra tai, kad epigenetika taip pat parodė, kad mes nesame savo genų aukos, tačiau aplinka, kurioje gyvename, turi įtakos, kuri gali pakeisti mūsų ir ateinančių kartų gyvenimą į gerąją pusę. Taigi taikos kūrimas savyje ir aplink mus daro poveikį ateinančioms kartoms. Gebėjimų, kurių reikia kuriant taikią visuomenę, tokių kaip gebėjimas dalytis, gerbti

skirtingus požiūrius, nesmurtiniu būdu išdėstyti nuomonę ir poreikius ir eiti į kompromisus, yra mokomasi nuo mažens.

Tačiau jų negalima mokyti pažintiniu būdu, kai kognityviniai gebėjimai dar nėra išvystyti. Mokslininkai sutinka, kad norint pereiti prie taikesnės visuomenės, reikia sutelkti dėmesį į emocinį vystymąsi ir atsisakyti vien kognityvinio mokymosi. Tarptautinė Raudonojo Kryžiaus ir Raudonojo Pusmėnulio draugijų federacija (IFCR, 2011) šį argumentą sustiprina ragindama mokytis daugiausia dėmesio skiriant jausmams, kūniui ir išgyvenimams bei puoselėjant tarpasmeninius socialinius įgūdžius ir vertybes. Menas, muzika ir dainos, pasakojimai, sportas ir žaidimai yra idealios priemonės mokant ramybės.

Tyrėjai pabrėžia vidinės ramybės svarbą, nes „kuo daugiau vidinės ramybės turime, tuo daugiau harmonijos pasireiškis santykiuose su kitais žmonėmis ir aplinka“. Haskinsas (2011) mano, kad taika kyla iš vidinės ramybės, ir tai palaiko Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos konstitucija (UNESCO, 2014), kurioje teigiama: „Kadangi visi karai prasideda žmonių galvose, tai ir mintys apie taiką turi gimti ten pat.“

Taigi atidžiau pažvelkime į vaikų vidinės ramybės privalumus. Balasooriya (2001) pateikia mokymosi veiklą, skirtą vidinei ramybei atrasti, kuri apima meditaciją, sąmoningumo praktikavimą ir vaikų vaizduotės skatinimą. Evansas (2011) šiame kontekste priduria, kad gyva vaizduotė gali padėti vaikams susidoroti su stresą sukeliančiais įvykiais ir juos spręsti. Haskinsas (2011) mano, kad ramybė ir tyla, dėkingumas ir įvertinimas, taip pat dėmesingas suvokimas yra naudingi vaikams, ir rekomenduoja patirtis, kurios padeda vaikams sukurti vidinę ramybę. **Dėmesingo įsisąmoninimo praktika didina savęs ir aplinkinio pasaulio suvokimą (Balasooriya, 2001).** Ramybė ir atsipalaidavimas, kaip ir dėmesingo įsisąmoninimo praktika, skatina vidinę ramybę ir padeda kurti nesmurtinius bendravimo įgūdžius. Supratimas apie tai, ką suvokiame, jaučiame ir ko norime bendraudami, yra nesmurtinio bendravimo pagrindas. Šis suvokimas leidžia mums bendraujant atvirai ir be smurto taikiai gyventi kartu.

Dėmesingas įsisąmoninimas ir meditacija taip pat skatina savivertę ir savimoneę, nes stiprina vidinį stabilumą ir pasitikėjimą savimi. Dėl spaudimo ir aplinkybių, kurių jie negali kontroliuoti (o kartais ir niekas negali kontroliuoti), vaikai kartais negali išlikti susikaupę. Kartais tai gali būti sunku, ypač kai vaikas patiria patyčias. Nesaugumo jausmas, kurį patiria suaugę žmonės, gali būti susijęs su įvykiais vaikystėje. Gera žinia ta, kad **meditacija gali sustiprinti vaikų saugumo, empatijos ir vidinio stabilumo jausmus, o tai savo ruožtu kelia atjautą, džiaugsmą ir savigarbą.**

Pasitikėjimas savimi vystosi medituojant, kai vaikai sužino, kad jiems nereikia reaguoti į visas savo mintis ir emocijas, jie gali pasirinkti, kurios iš jų nusipelno jų dėmesio ir atsako. Pasitikintys vaikai yra geriau pasirengę susidoroti su nepažįstamomis situacijomis. Dėl tokio prisitaikymo jie tampa geresniais problemų sprendėjais ir labai vertina gyvenimą.

Metodai, orientuoti į taikos kūrimo įgūdžius, ir tie, kurie orientuojasi į vidinę gerovę, yra vienas kitą papildantys ir derinami su išsamesniu ir visa apimančiu požiūriu į taikos ugdymą.

Pagarba įvairovei, empatija, nesmurtinis bendravimas, meilė ir harmonija yra bendros taikos ugdymo kryptys. Savivertė ir pagarba sau, sąžiningumo ir teisingumo jausmas bei tarpusavio ryšys, taip pat ugdo ir skatina vaikų kūrybiškumą ir kritinio mąstymo įgūdžius, kadangi jie stiprina pagarbos sau, kitiems ir bendruomenei jausmą bei ugdo pasaulinę perspektyvą (angl. a global perspective).

Mokydami vaikus bendravimo, bendradarbiavimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių, mes įpareigojame juos siekti taikos šiame iššūkių pilname pasaulyje. Vaikai, turintys pagrindines moralines vertybes, tokias kaip meilė, atjauta ir visuotinė atsakomybė, gali skleisti laimę, suteikdami aplinkiniams galimybę elgtis atsakingai kuriant taiką visuomenėje.

Sukurdami mokomąją medžiagą, puoselėjančią šias vertybes, mes tikimės paremti taikos ugdymo įgyvendinimą ankstyvajame vaikų ugdyme. Mokomojoje medžiagoje daugiausia dėmesio skiriama 26 pagrindinėms vertybėms, susijusioms su vidine ramybe, pagarba ir taikiu konfliktų sprendimu.

Medžiaga suskirstyta į tris pagrindines kategorijas:

savivertė – savęs kaip individualios būtybės supratimas ir pažinimas;

aš ir kiti – grupės dinamikos ir įvairovės supratimas;

konfliktų sprendimas – smurto prevencija ir taikus konfliktų sprendimas.

Savivertė	Aš ir kiti	Konfliktų sprendimas
Savigarba	Įvairovė	Tolerancija
Savikontrolė	Kitų supratimas	Saugumas
Atsakomybė	Abipusis pasitikėjimas	Pagarba
Kantrybė	Meilė gamtai	Lyčių lygybė
Nepriklausomybė	Teisingumas	Dialogas
Savęs priežiūra	Dosnumas	Kultūrinė įvairovė
Sąžiningumas	Draugystė	Drąsa
Laisvė	Atjauta	Empatija
Kūrybiškumas	Solidarumas	

Mokymosi medžiaga neformaliai žaismingai perteikia prigimtines vertybes, kartu ugdydama vaikų kūrybiškumą ir kritinio mąstymo įgūdžius. Skyriuje apie taikos švietimo metodiką gilinamasi į metodologinį požiūrį.

4. Pagalbininkai. Taikos kūrimo atstovai

„Užtikrinti ilgalaikę taiką yra švietimo darbas; viskas, ką gali padaryti politikai, yra neleisti mums kariauti“. Marija Montessori

Tradiciškai mokytojai buvo mokomi laikyti save asmenimis, kurie skleidžia turinį. Šiuo požiūriu „mokytojas žino viską, o mokiniai nieko nežino“ (Freire, 1970, p. 73) ir mokymas yra vertinamas kaip „tuščio puodo užpildymas“. Į mokytoją orientuotas mokymas(is) gali turėti rimtų pasekmių. Užuoat būdamas kritiškas ir nepriklausomas mąstytojas, besimokantysis yra nuolankus ir pasitiki mokytoju, kad jis pasakytų, ką galvoti ir ką žinoti. Taikos ugdymas skleidžia priešingą požiūrį į mokytoją. Šis požiūris yra orientuotas į besimokantįjį ir yra skatinamas aktyvaus mokymosi bei sujungia kritinį mąstymą, refleksiją, savimone, etiką ir prasmingą veikimą. Užuoat pildžius tuščią puodą, mokymas įgalina augti gėles.

Mokytojai yra pagrindinis bet kurios švietimo sistemos komponentas, o kokybiškas mokymas yra būtina sėkmės sąlyga (Pasaulio bankas, 2012). Nors ekonomika yra svarbi, neturėtume nuvertinti švietimo ir mokytojų poreikio, bei **jų vaidmens skatinant taiką**, tautos kūrimą bei formuojant tautinį identitetą klasėje ir už jos ribų, kuriant socialinę sanglaudą (Novelli, 2016). Neseniai patvirtinus **darnaus vystymosi tikslus** (Global Development Goals), šis poreikis taip pat pripažįstamas.

Dokumentuose teigiama: „Iki 2030 m. užtikrinti, kad visi besimokantieji įgytų žinių ir įgūdžių, reikalingų darniam vystymuisi skatinti, įskaitant darnaus vystymosi ir tvaraus gyvenimo būdo, žmogaus teisių, lyčių lygybės, taikos ir nesmurto kultūros skatinimo, visuotinės pilietybės, kultūros įvairovės ir kultūros indėlio į darnų vystymąsi įvertinimo“.

MOKYMO PERSONALU (MOKYTOJŲ IR FASILITATORIŲ) RENGIMAS TAIKOS UGDYME

Svarbią reikšmę turi taikos ugdymo, žmogaus teisių ir pilietinio formavimo visų mokymo lygių ir būdų, formalių ar neformalių ugdymo programų įvedimas.

Mokytojų rengimo centrai turi įtraukti šias programas į pedagogų kvalifikacijos praktiką, paruošdami metodinę medžiagą.

Taikos ugdymas reikalauja iš pedagogo, kuris turi tinkamą pasirengimą, plėtoti programų turinį, naudotis savo asmeniniais įsitikinimais ir patirtimi, kad mokiniai galėtų sukurti palankią taikos projekciją.

Mokytojai ir fasilitatoriai turi turėti psichologinių, socialinių, kultūrinių ir asmeninių savybių, tinkančių šiam darbui, nes jei jis/ji yra agresyvi asmenybė, netiki tuo, ko moko, ar mano, kad nenaudinga keisti vyraujančias smurto sampratas, jis/ji nuveiks labai mažai, kad suteiktų vaikams su tema susijusias sampratas.

Su taikos ugdymu susijusios psichologinės, socialinės ir kultūrinės savybės.

- Parodyti susidomėjimą savo realybe ir būti pasiryžusiems ieškoti taikos kultūros kūrimo alternatyvų.
- Pripažinti ir įvertinti kitų kultūrų turčius ir įtraukti jų elementus į savo profesinius veiksmus.
- Prisidėti kuriant konstruktyvius socialinius santykius, siekiant skatinti taikos kultūros vertybių plėtrą.
- Atlikti taikos atstovo vaidmenį profesionaliai, gerbiant kitus ir pripažįstant žmonių teises.
- Tikėti pacifizmu ir nesmurtine konfliktų sprendimo forma.

Manoma, kad pacifistinis elgesys šiuo atveju apibrėžiamas kaip taikos ir sąžiningos socialinės tvarkos gynimas, kūrimas ir palaikymas, gerbiant žmogaus teises, sprendžiant konfliktus taikiomis, nesmurtinėmis priemonėmis. Savo ruožtu nesmurtinis elgesys suprantamas kaip atsisakymas nužudyti ir pakenkti kitiems žmonėms mintimis, žodžiu ir veiksmais, o tai reiškia vientisą pagarbą gyvybei, gamtai ir kitų žmonių laisvei.

Į taikaus gyvenimo gebėjimus ugdančių mokytojų ar fasilitatorių **profesinį rengimą** reikėtų įvesti turinį, kuris skatintų vertybių ir gabumų, tokių kaip solidarumas, kūrybiškumas, pilietinė atsakomybė, gebėjimas spręsti konfliktus nesmurtiniais metodais ir kritinis mąstymas, įgijimą.

Taip pat reikėtų suteikti žinių apie taikaus gyvenimo kūrimo sąlygas, įvairias konfliktų formas, jų priežastis ir pasekmes; etinius, religinius ir filosofinius žmogaus teisių pagrindus, istorinius šaltinius ir teisių raidą bei jų raišką nacionalinėse ir tarptautinėse normose, kurios yra išreikštos tokiuose dokumentuose kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Konvencija dėl žmogaus teisių – visų formų moterų diskriminacijos panaikinimas ir Vaiko teisių konvencija; demokratijos pagrindus ir skirtingus institucinius modelius; rasizmo problemą ir kovos su seksizmu bei visų kitų diskriminacijos ir atskirties formų istoriją.

Taigi mokytojai ar fasilitatoriai turėtų susipažinti su visų šalių vystymosi istorija ir problemomis bei išmanyti už taiką kovojančių tarptautinių institucijų, tokių kaip Jungtinės Tautos, funkcijas.

Vykdamas studijų programų reformą, kiekvienoje šalyje reikėtų didžiausią dėmesį skirti žinioms, supratimui ir pagarbai kitoms kultūroms, siekiant surasti bendras sąsajas ir vietoje spręsti problemas. Atsižvelgdama į religinius ir kultūrinius skirtumus, kiekviena šalis privalo nustatyti, koks etinis požiūris geriau prisitaiko prie jos kultūrinio konteksto.

Ši reforma negali apsiriboti vien tik mokomaisiais dalykais ir specializuotomis žiniomis, o švietimo pokyčių pasiūlymai, didaktiniai ir pedagoginiai metodai, veikimo būdai ir institucinės gairės turi skatinti aktyvių metodų naudojimą, tokių kaip darbas grupėje, diskusijos įvairiais klausimais ir individualizuotas mokymas; puoselėti idėją taikyti įvairias metodikas klasėje, kurios sukurtų decentralizuotą ir demokratinę mokyklos administraciją, kuri į veiklą įtrauktų mokytojus ir fasilitatorius, mokinius, tėvus ir vietos bendruomenę.

Tai turėtų paskatinti mokytojus ugdyti taikos, žmogaus teisių ir demokratijos sampratą per kasdienę praktiką – mokymą, kaip gyventi, jausti ir elgtis.

Žinoma, profesinis mokymas turi parengti taikos ugdymo, žmogaus teisių ir pilietinio ugdymo strategijas:

- a) kalbant apie taiką mokėti išlikti globaliam ir nepamiršti veiksnių įvairovės;
- b) tai gali būti taikoma visoms švietimo rūšims, lygiams, visoms švietimo ir socialinėms institucijoms (mokyklai, šeimai, bendruomenei) įskaitant nevyriausybinės organizacijas ir bendrijas;
- c) tai gali būti taikoma vietos, nacionaliniu, regioniniu ir pasauliniu lygmenimis;
- d) mokymo centrams tai sukuria administravimo, koordinavimo ir vertinimo būdus, suteikiančius daugiau savarankiškumo, kad jie galėtų parengti konkrečias veiksmų ir bendradarbiavimo su vietos bendruomene formas ir skatina aktyvų ir demokratinį visų institucijų dalyvavimą mokyklos gyvenime;
- e) tai yra pritaikoma atsižvelgiant į vaikų amžių ir psichikos evoliuciją ir į kiekvieno mokinio gebėjimo mokytis raidą;
- f) tai yra taikoma nuolat ir nuosekliai, vertinant rezultatus ir trūkumus, siekiant skatinti, kad strategijos nuolat prisitaikytų prie sąlygų, kurias jos keičia;
- g) suteikiamos priemonės, mokymo ir metodiniai išteklių, reikalingi siūlomoms tikslams pasiekti.

Todėl reikėtų pertvarkyti švietimo centrus, kad jie palengvintų tiesioginius santykius ir periodinius studentų, tėvų, dėstytojų ir kitų pedagogų mainus, taip pat vykdytų bendrus įvairių mokymo centrų projektus bendroms problemoms spręsti.

Profesinis mokymas gali įvairiais būdais prisidėti prie taikos ugdymo, reikia apsvarstyti galimybę į studijų programas įtraukti žinių, vertybių ir gabumų, susijusių su taika, žmogaus teisėmis, teisingumu, demokratine praktika, profesine etika, pilietiškumu ir socialine atsakomybe ugdymą. Mokytojai ir fasilitatoriai taip pat turi stengtis, kad vaikai suprastų tarpvalstybines sąsajas vis globalesnėje visuomenėje. Šiuo atžvilgiu būtina pacituoti tai, ką UNESCO nurodo aukštojo ugdymo centrams: „Būtina pabrėžti, kad aukštasis mokslas nėra paprastas išsilavinimo lygis. Šiuo savitu laikotarpiu, kuriam būdinga karo kultūra, jis turėtų būti pagrindinis mūsų visuomenės moralinio ir intelektualaus žmonijos ir kultūros solidarumo skatintojas, taikos, paremtos darnaus žmonijos vystymosi pagrindu, įkvėptas teisingumo, sąžiningumo, laisvės, demokratijos ir visiškos pagarbos žmogaus teisėms.“

Visa tai turi daryti įtaką ugdytojų ir švietimo personalo, dalyvaujančio vaikų ugdyme, formavimą ir pabrėžti, kad kuriant taikos kultūrą būtų atsižvelgiama į vidinius veiksmus, bet taip pat reikia atsižvelgti į išorinius veiksmus, kurie yra pagrindinis taikos būsenos veiksnys dabartiniame pasaulyje.

Savo kasdienėje pedagoginėje praktikoje ankstyvojo ugdymo vaikų centre reikia atsižvelgti į vaikų ugdymo veiklos formas propagavimą ir palaipsniui formuoti vidinius asmenybės komponentus.

Viską galima būtų apibendrinti tradiciniu populiariu posakiu:

Jei norite ramybės, nesiruoškite karui...

Jei norite ramybės, pasiruoškite taikai...

Jei norite ramybės, ugdykite savyje taiką.

Švietimo įstaigos yra patirties ir santykių fasilitatoriai, palengvinantys progresuojančią vaiko socialinę brandą. Vaikai remdamiesi savo patirtimi pasirenka ir pasitvirtina vertybių sistemą, kuri padės jiems formuoti moralės kriterijus, suprasti sąžinės jausmą ir išsiugdyti individualų elgesio modelį. Mes turime berniukams ar mergaitėms pasiūlyti elgesio vadovą dar ankstyvoje vaikystėje, kuriame reklamuojama vidinė branda, reikalinga autonominei sąžinei įgyti.

Norint išmokti gyventi kartu, nuo pat ankstyvos vaikystės būtina ugdyti taisykles, kurios valdo ar turėtų valdyti šį taikų sambūvį. Jei „ankstyvasis ugdymas“ daugeliu atvejų yra apibrėžiamas kaip asmenybės, įgūdžių, vaiko protinių ir fizinių galimybių tobulinimas, maksimaliai išnaudojant jų galimybes, tai šiandien galėtume patvirtinti, kad ankstyvajame ugdyme siekiama ugdyti asmenybę, ir vertybes, leidžiančias maksimaliai išnaudoti savo galimybes.

Vienas iš didžiausių vertybinio ugdymo iššūkių yra pereiti nuo dėstymo, deklaravimo, patarimo, moralės, sakymo prie tikrovės. Tam reikalingi geri praktiniai pavyzdžiai, simuliaciniai elgesio modeliai, tinkamų veiklų pasiūlymai, skatinantys vaiko asmenybės vystymąsi ir stiprinimą,

Tačiau šio amžiaus berniukams ir mergaitėms skirta veiklos programa negali būti vienoda, todėl pasirinkome patirtį, kurią, taikant paprastas strategijas, galima individualizuoti ir lengvai pritaikyti prie bendrų grupės ir kiekvieno vaiko individualių poreikių.

Norėdami vykdyti tinkamą darbo programą, mokytojai ar fasilitatoriai turi planuoti savo veiksmus grupėje.

- Apmąstyti, kaip mes pradėme programą.
- Organizuoti mokytojų grupės susitikimus.
- Informuoti ir įtraukti į programą visus įstaigos specialistus.
- Informuoti šeimas.

Kiekvienam mokytojui, mokyklai ir (arba) mokyklų tinklui svarbu tenkinti vaikų poreikius ir parengti konkrečiai situacijai pritaikytą programą, todėl būtų svarbu surengti susitikimą su centro specialistais ir apmąstyti, ko mes norime išmokyti žmones, kad jie galėtų susidurti su dabartinio pasaulio realybe ir jo problemomis. Priklausomai nuo žmogaus, kurį norime mokyti, dirbsime mokykloje, mokančioje kritiškus žmones ir galinčioje išugdyti teisingesnę visuomenę. Vertybių ir susitarimų nustatymas turi prasidėti nuo konteksto. Švietimo bendruomenės numatytos vertybės turėtų būti įtrauktos į centro darbo planus.

Centras privalo dalytis edukaciniu darbu su šeima, užbaigiant ir išplečiant formuojamąją vystymosi patirtį. Kad šis darbas būtų atliktas teisingai, tėvų ir mokytojų bendravimas ir veiklų koordinavimas yra labai svarbūs, nes vaikų vystymosi pasiekimai, ir jų tinkamas socialinis prisitaikymas gali būti pasiektas tik tada, kai tarp namų ir ugdymo proceso yra veiksminga sąjunga.

5. Patyčių ir smurto rūšys

Taikos ugdymas ir bendrųjų įgūdžių ugdymas nuo ankstyvojo amžiaus yra būtini siekiant užkirsti kelią smurtui, mokytojai ir fasilitatoriai taip pat turi būti tam pasirengę. Pirmas ir svarbiausias žingsnis – atpažinti smurtą, kad būtų galima laiku įsikišti. Fizinis smurtas neturi būti toleruojamas, bet taip pat privalome žinoti patyčių ir tarpusavio konfliktų, ginčų ar kovos skirtumus.

Bendraamžių kovose ar ginčuose, kai įvyksta konfliktas, kiekvienas asmuo būna susierzinęs ir sunkiai valdo emocijas. Kai vaikai įsitraukia į nesutarimus, dėl kurių gali kilti konfliktas, jie nesiekia kontroliuoti kito asmens. Dažniausiai jie net nenori įsitraukti į kovą ir, kai nusistovi emocijos, jie nori išspręsti situaciją pasinaudodami konfliktų sprendimo įgūdžiais.

Atsitiktiniai konfliktai neturi rimtų emocinių pasekmių, o patyčios vyksta, kai yra tyčia užpuolama, priekabiuojama, įžeidinėjama, žeminama ar grasinama.

Šių veiksmų tikslas yra įskaudinti kitą asmenį ir jį pažeminti.

Jėgos pusiausvyros sutrikimas ir pastovių skaudinančių veiksmų kartojimas yra pagrindinė patyčių esmė, dėl kurios aukos gali patirti ilgalaikę fizinę ir emocinę žalą.

Patyčios dažniausiai siejamos su fiziniu smurtu ir agresija, nes tai yra akivaizdžiausia patyčių forma ir ją lengviau nustatyti. Tačiau yra ir kitų, subtilesnių patyčių rūšių, kurias sunkiau aptikti, nes jos dažniausiai vyksta toli nuo visuomenės akiračio. Pristatome labiausiai paplitusias patyčių rūšis.

Fizinės patyčios

- Smūgiavimas/spardymas/pliaukštelėjimas/žnaibymas.
- Spjaudymas.
- Kojos pakišimas/stumdymas.
- Kitų asmenų daiktų paėmimas ar sulaužymas.
- Nemandagūs gestai.

Fiziniai priekabiuotojai paprastai būna didesni, stipresni ir agresyvesni už patyčių objektus.

Žodinės patyčios

- Erzinimas.
- Pravardžiavimas.
- Pasityčiojimas.
- Grasinimas pakenkti.

Žodiniai priekabiuotojai linkę vartoti teiginius, vardus ir žodžius, kad pakenktų ir pažemintų savo taikinį. Įžeidžiantys teiginiai dažniausiai grindžiami žmogaus išvaizda, elgesiu ar poelgiu.

Žodines patyčias sunkiau nustatyti, nes tai dažniausiai įvyksta, kai šalia nėra suaugusiųjų. Dažniausiai žodines patyčias apibūdina teiginys „jo žodis prieš mano“, dažniausiai tokioms situacijoms išnagrinėti suaugusieji skiria nepakankamai dėmesio. Tačiau į žodines patyčias nereikėtų žiūrėti lengvabūdiškai, nes tai gali palikti gilius emocinius randus ir priversti vaiką, iš kurio yra tyčiojama, jaustis nesaugiai.

Socialinės-santykių patyčios

- Palikti ką nors tyčia.

- Pasakyti kitiems vaikams, kad su kuo nors nedraugautų.
- Skleisti gandus apie ką nors.
- Gėdinti viešai.
- Ignoruoti, išsiskirti ir gąsdinti.

Šio tipo patyčios dažniausiai pasireiškia paauglystėje (tačiau tai gali atsitikti ir ankstesniais metais) ir dažnai jos vadinamos socialinėmis, santykių ar net emocinėmis patyčiomis. Tai apima socialinę manipuliaciją, siekiant pakenkti socialinei padėčiai ir atskirti ar atstumti asmenį nuo grupės. Paprastai priekabiautojai pakelia savo socialinę padėtį žemindami kitus.

Internetinės patyčios

- Įžeidžiantys tekstai, el. laišakai ar žinutės, vaizdai ar vaizdo įrašai.
- Sąmoningas kitų pašalinimas iš internetinio puslapio.
- Grasinimai internete.
- Gąsdinimas internete arba kitų prisijungimo duomenų naudojimas.

Tokio tipo patyčios įvyksta naudojantis internetu ir siekiant priekabiauti, grasinti, sugėdinti ar nukreipti dėmesį į kitą asmenį.

Internetinės patyčios būdingesnės paauglystėje, tačiau tai gali atsitikti ankstyvoje vaikystėje, nes vis daugiau vaikų technologijas pradeda naudoti ankstyvajame amžiuje.

Internetinės patyčios suteikia galimybę besityčiojantiems likti anonimais – pasislėpti už melagingų vardų ir profilių. Šios patyčios gali sukurti saugumo ir galios jausmą ir padėti atsiriboti nuo situacijų ir kitų žmonių jausmų. Tyčiojamosi gali būti bet kuriuo metu ir bet kurioje vietoje (ne tik mokykloje), nes internetinėms patyčioms nereikia fizinio kontakto.

Seksualinės patyčios

- Seksualinė maniera sugriebti, sugnybti ar paliesti kitą asmenį.
- Seksualinė maniera valyti ar liesti kito žmogaus drabužius.
- Seksualinio gesto rodymas kitam asmeniui.
- Seksualinis pokštas ar komentaras apie ką nors kitą.
- Seksualinio pobūdžio gandų skleidimas.
- Kito asmens pavadinimas seksualiniais vardais.
- Seksualinių vaizdo įrašų, paveikslėlių ar komentarų paskelbimas socialinės žiniasklaidos paskyrose.
- Kito/kitos vadinimas ištvirkėliu ar paleistuve.

- Seksualinio pobūdžio teksto ar el. laiško siuntimas kitam asmeniui.
- Kito asmens privertimas siųsti savo seksualines nuotraukas ar vaizdo įrašus kam nors kitam.
- Kito žmogaus seksualinio pobūdžio nuotraukų ir vaizdo įrašų persiuntimas tretiesiems asmenims.

Šis patyčių tipas būdingas paauglystėje ir dažniausiai tai daro įtaką jaunoms merginoms, tačiau berniukai nėra išimtis. Kai kuriais atvejais seksualinės patyčios gali sukelti seksualinę prievartą. Tokio tipo patyčias gali būti labai sunku pastebėti, nes tai nutinka toli nuo suaugusiųjų ir nepalieka matomų žymių. Aukos dažnai jaučia gėdą, todėl jos niekam apie tai nepasako.

Ikteisminės patyčios

Jos gali apimti įvairias aukščiau minėtų patyčių rūšis.

Šios patyčios grindžiamos išankstiniu nusistatymu prieš žmones dėl tam tikro jų tapatybės aspekto, pavyzdžiui, dėl seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, negalios, rasės ir religijos ar įsitikinimų. Šiuo atveju priekabautojai nukreipia savo dėmesį į žmones, kurie nuo jų skiriasi.

Visų rūšių patyčios gali sukelti trumpalaikį ir ilgalaikį poveikį – emocines ir psichologines problemas, tokias kaip depresija, nerimas, žema savivertė, nepasitikėjimas, gėda ir kt. Vaikai dažnai tampa socialiai uždari, izoliuoti, vieniši ir ateityje negali susikurti sveikų santykių su draugais ar partneriais. Ir tai tik keletas iš daugelio padarinių, kurie laikui bėgant gali pasireikšti, jei patyčios tampa nuolatinėmis.

Štai kodėl labai svarbu taikos ugdymą įgyvendinti nuo mažens kaip smurto ir patyčių prevenciją.

Tais atvejais, kai patyčios jau vyksta, svarbiausia yra jas kuo greičiau aptikti. Kiekvienas vaikas gali skirtingai reaguoti ir parodyti pasyvius ar aiškius ženklus apie įvykusias patyčias. Ideali situacija yra tada, kai tėvai ir pedagogai glaudžiai bendradarbiauja ir pastebėti vaikų namuose ar mokykloje siunčiamus ženklus.

Patyčių ženklai

- Miego sutrikimai.
- Valgymo įpročių pokyčiai, pavyzdžiui, atsisakymas valgyti ar besaikis valgymas.
- Nuotaikų kaita.
- Dažnos ašaros ar pyktis.
- Dažnas išitraukimas į muštynes.
- Nepaaiškinami sužalojimai.
- Pradingę ar sugadinti daiktai ar drabužiai.
- Dažni galvos ar pilvo skausmai, pykinimas ar imituojama liga (kad nereikėtų eiti į mokyklą).
- Kito kelio į mokyklą pasirinkimas arba baimė eiti į mokyklą.

- Blogi pažymiai, prarandamas susidomėjimas mokyklos darbais arba nenorima eiti į mokyklą.
- Staigus draugų praradimas arba saviizoliacija.
- Bejėgiškumo ar sumažėjusios savivertės jausmas.
- Pasikeitę gebėjimai ar nenoras kalbėti klasėje.
- Atrodo nesaugus ar išsigandęs.
- Nenori bendrauti arba pradeda mikčioti.
- Tampa agresyvus.
- Atsisako kalbėti apie tai, kas yra negerai.
- Pradeda tyčiotis iš brolių ir seserų.

Labai svarbu, kaip suaugusieji (mokytojai, fasilitatoriai, auklėtojai, tėvai ar globėjai) kreipiasi į vaikus. Mūsų veiksmai daro jiems įtaką. Prieš kreipdamiesi į vaikus, turime būti apgalvoję savo mintis, veiksmus ir kūno kalbą, kad vaikai jaustųsi saugiai ir galėtų save išreikšti. Kartais ruošiantis pokalbiui reikia įdėti daug pastangų, todėl aštuntą skyrių skyrėme fasilitatoriams ir tėvams, kad jie padėtų vaikams toje kelionėje.

6. Sociometriniai metodai – socialinės dinamikos atpažinimas grupėje

Sociometriniai metodai leidžia įvertinti grupės narių tarpusavio santykius. Kiekvienam grupės nariui atsakius į patiektus klausimus yra gaunami duomenys, kurių pagalba galima nustatyti jausmą, kurį vaikai patiria kitų atžvilgiu. Gavus atsakymus, parengiama sociograma, t. y. schema vaizduojami grupės narius vienijantys ar atskiriantys jausmai.

Tyrimuose šie metodai yra plačiai pritaikomi, nes kartu su jais galima įvertinti tikrąsias vaikų grupėje egzistuojančių santykių sistemos ypatybes.

Penkerių–šešerių metų vaikų grupėje galima atskirti tikruosius vaikų santykius. Empirinė patirtis leido mums daryti išvadą, kad klausiant grupės mokytojo, kokie yra santykiai grupėje ir kokios yra vaikų grupės ypatybės, stebina, kad dažnai mokytojas nežino, kokie yra grupės narių tarpusavio santykiai t. y., kurie vaikai priimami, kurie atstumiami ir t.t.

5–6 metų vaikų grupės tarpusavio santykių sistemoje išskiriamos šios kategorijos.

- Žvaigždės: tai tie vaikai, kuriuos išsirenka daugiausiai grupės narių ir kurie lengvai išsiskiria unikaliu elgesiu, dėl kurio jie gali būti išskirti ir reikšmingi.
- Poros: du grupės nariai, kurie pasirenka vienas kitą.
- Ananasai ar grupės: trys, keturi ar daugiau narių, kurie pasirenka vienas kitą.
- Izoliuoti arba salos: vaikai, kurių niekas nepasirinko.
- Atstumtieji: tie, su kuriais kiti nenori bendrauti.

„Pilkuoju kardinolu“ yra įvardijamas grupės narys, kuris gali daryti įtaką grupei ne tiesiogiai, o per pagarbą ar draugystę, kurią atvirai pareiškia „žvaigždė“ (pirmasis pasirinkimas sociometrinėje struktūroje).

Taikant sociometrinį metodą gaunama vertingos informacijos apie grupių dinamiką ir jų santykių sistemos diagnozę. Minėtų kategorijų išskyrimas leidžia nustatyti skirtingus grupių narių tarpusavio santykius (priėmimą ar atstūmimą), taip pat leidžia išskirti pirmenybių intensyvumą, populiarumo laipsnį, autoritetus, skirtingų grupės narių izoliaciją sociometrine prasme. Kita vertus, tai yra instrumentas, leidžiantis išanalizuoti grupėje egzistuojančius santykius (įtampą, atstūmimą, priėmimą), taip pat ir konkurenciją ar antipatiją.

Sociograma yra klasikinė suaugusiųjų santykių nagrinėjimo metodika. Tačiau, norint ją taikyti penkerių ar šešerių metų vaikams, ji turi būti pritaikyta atsižvelgiant į amžiaus ypatumus ir pagrįsta individualiai vaikams užduodamais klausimais, kuriuos mokytojai laiko tinkamais. Iš atsakymų bus suformuotas tarpusavio santykių tinklas, kurį galima pavaizduoti grafiškai.

Norėdamas parengti grupės sociogramą, suaugęs žmogus susitinka su berniuku ar mergaite ramioje vietoje ir pradeda pokalbį.

Dažniausiai vaikams užduodami klausimai.

- Su kuo labiau mėgsti žaisti?
- Kas yra tavo geriausi draugai?

- Su kuo nenorėtum žaisti?
- Su kuo norėtum eiti pasivaikščioti?

Klausimai, susiję su pirmenybėmis, nurodant veiksmą ar daiktą.

- Koks yra tavo mėgstamiausias žaislas?
- Kam jį padovanotum?
- Su kuo norėtum žaisti ir pasidalinti savo žaislu?

Tarpusavio santykius galima atskleisti „atrankos veikiant“ pagalba. Tai yra individualiai kiekvienam vaikui duodami trys daiktai ir jų klausiama, kuris iš šių daiktų jiems labiausiai patinka, kuris mažiau ir kuris mažiausiai. Vėliau siūloma daiktus išdalinti kiekvienam grupės vaikui, slapta įdedant juos į kiekvieno asmenines spinteles ar lentynas.

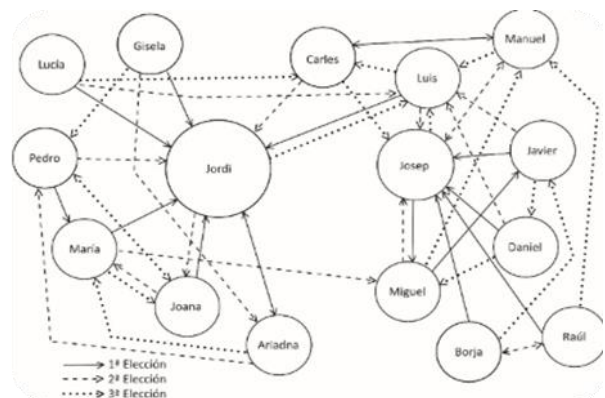
Atliekant šiuos bandymus, norint užtikrinti, kad kiekvienas vaikas atpažintų grupės narius tuo metu, kai klausiama jų nuomonės, galima įdėti kiekvieno grupės nario nuotrauką ir prašyti, kad savo žodinių pasirinkimą patvirtintų pasirinkdami nuotrauką su grupės nario atvaizdu.

Mokytojai ar fasilitatoriai gali improvizuoti, kad veikla būtų įdomi ir įtraukianti, tačiau visada reikia leisti vaikams laisvai pasirinkti, neprimetant savo ar kitų vaikų nuomonių.

Įdomi praktika yra vykdoma Reggio Emilia mokyklose, Italijos šiaurėje, kur vaikai kasdien siunčia laiškus ir dovanas savo mėgstamiausiems draugams. Tai yra metodikos, transformuotos į kasdienę veiklą, variantas.

Dovanų dalijimas gali būti naudojamas norint sužinoti, kurie vaikai yra populiariausi grupėje ir kurie nėra užjaučiantys, tai taip pat gali parodyti abipusį pasirinkimą, kuris leidžia daryti prielaidą apie tarp vaikų egzistuojančius draugiškus santykius.

Turint sociogramoje gautus duomenis, paruošiama dvigubo įrašo lentelė arba sociometrinė matrica. Joje grupės vaikų vardai rašomi į vertikalų stulpelį, o į horizontalią liniją – išrinktųjų ar pasirinktųjų vardai.

GROUP 5 A 6 YEARS: 16 KIDS

No.	Name	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	Manuel						3	2		1							
2.	Javier			3	2	1											
3.	Jordi									1			2	3			
4.	Daniel					2	1	3									
5.	Luis			1			2		3								
6.	Josep		2				3		1	3							
7.	Miguel		3	1				2									
8.	Carles		1		2	3											
9.	Ariadna				1										3		2
10.	Lucia			1		2			3								
11.	Gisela			1						2							3
12.	Joana				1									2			3
13.	Maria			1				2					3				
14.	Borja			3				1									2
15.	Raül			3				1								2	
16.	Pedro				2								3	1			
	Total	4	2	8	3	7	7	3	3	2			3	4	1	1	3

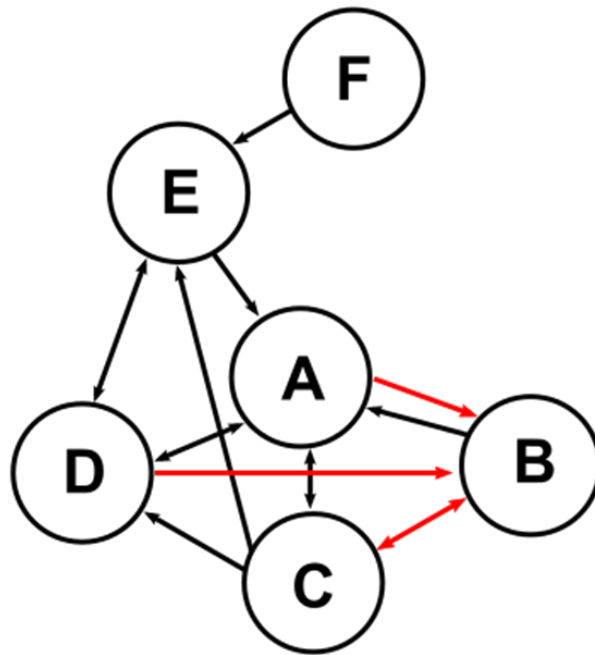
7. Sociometrinių metodų apžvalga

Sociometriniai metodai yra paprastas būdas nustatyti santykius ir būsenas grupėje. Tai yra konkreti priemonė, rodanti vaikų socialinę dinamiką ir padedanti mokytojams nuo pat ankstyviausių etapų išvengti socialinės

izoliacijos/atmetimo ar patyčių. Tai taip pat gali padėti mokytojams ar fasilitatoriams suprasti vaikų tarpusavio santykius, kad jie galėtų pritaikyti ir įgyvendinti veiklą, kuri leis vaikams tobulėti ir suteiks jiems bendrumo jausmą.

Žmonių santykiams įvertinti naudojami sociometriniai metodai, kuriuos 1934 m. pristatė J. Moreno. Skirtingi metodai gali suteikti informacijos apie individualią socialinę padėtį grupėje. Socialinė padėtis gali būti apibrėžiama kaip vaiko teigiamos ar neigiamos draugijos pasirinkimas iš savo bendraamžių grupės. Sociometrinės metodikos taip pat naudojamos vertinant teigiamą ir neigiamą vaikų suvokimą apie savo bendraamžius darželyje. Tai gali būti puikus būdas suprasti grupės atmosferą. Yra daugybė veiksnių, galinčių turėti įtakos mokymosi procesui – fiziniai duomenys, augimo tempas, šeimos kilmė, vaiko reputacija grupės draugų tarpe.

Svarbu įvertinti vaikų pageidavimus ir elgesį, kad būtų išvengta neigiamų socialinių ir emocinių padarinių labai ankstyvame gyvenimo etape. Neigiamos pasekmės gali būti depresija, nerimas, žema savivertė, neteisinga savęs samprata, agresija, patyčios ar net dėl to susiformavęs polinkis į nusikalstamumą. Įrodyta, kad vaiko santykiai su bendraamžiais daro didžiulę įtaką jo prisitaikymui prie gyvenimo ir akademiniais pasiekimams. Daugelis mano, kad mokytojai yra atsakingi ne tik už įvairių disciplinų mokymą, bet ir už gyvenimo įgūdžių įgijimą grupėje. Pirmasis žingsnis siekiant išvengti neigiamų socialinių ir emocinių padarinių yra informacijos apie vyraujančią socialinį klimatą grupėje gavimas.

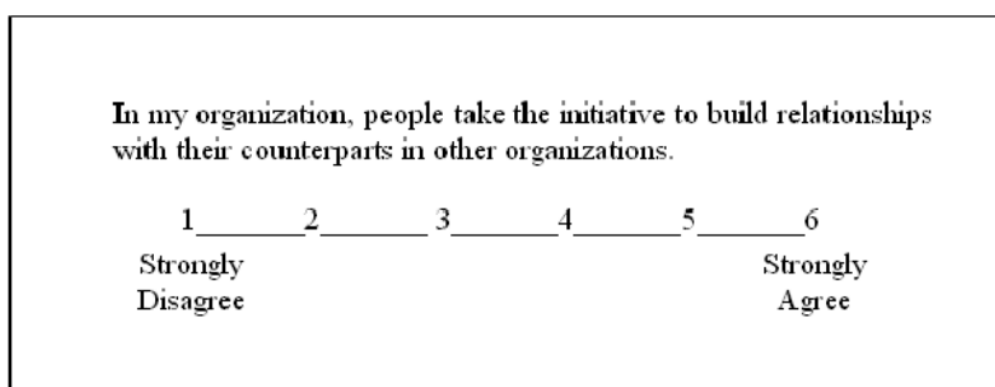
Vertinimui naudojama nemažai sociometrinių metodų – bendraamžių nominacijos, bendraamžių vertinimas, „Atspėk – kas?“ ir socialinio kognityvinio kartografavimo metodas. Taip pat yra būdų, kaip vizualiai parodyti rezultatus ir atlikti duomenų analizę. Nors tyrėjai sunkiai dirbo naudodami

tam tikras technikas, geriausias būdas yra analizuoti kiekvieną grupę atskirai ne pašaliniam asmeniui, o mokytojui.

„Moreno“ bendraamžių nominavimo metodas. Technika, pagrįsta partnerio pasirinkimu – tai metodas, naudojamas atstumtiems vaikams identifikuoti. Macmillan A., Walker L. (1978) paminėjo, kad draugijos pasirinkimo skyriuje yra trys sritys arba pagrindiniai klausimai vaikams: sėdėjimas šalia, žaidimas su kažkuo ir darbas kartu su kažkuo. Yra daug būdų, kaip įvertinti situaciją (pateikti tam tikras situacijas arba užduoti bendruosius klausimus). Moreno (1953) pasiūlė užduoti klausimus, pateikdamas pavyzdį „Kas yra tavo geriausias draugas?“.

Šis metodas (su mažiausiu atsakymų kiekiu) leidžia geriau suprasti atstumtus vaikus. Keli autoriai minėjo, kad atstumtasis vaikas nebūtinai patiria patyčias. Norėdami patikrinti tikrąjį santykį, tyrėjai taip pat naudojo neigiamus klausimus (pavyzdžiui, su kuriuo vaiku tu nenorėtum žaisti?). Verta paminėti, kad sociometriniai tyrimai sutelkia dėmesį į teigiamus, o ne į neigiamus klausimus, nes neigiami klausimai gali sukelti dar didesnes atstūmimo reakcijas. Nors šiais laikais kalbame apie emocinį intelektą, atsparumą aplinkai ir jausmus, tai vis dar yra slopinama tema. Šis metodas per pastaruosius 60 metų pasikeitė gana stipriai. Bendraamžių tyrimuose įprasta dirbti su fiksuotu nominacijų skaičiumi, t. y. leisti mokiniams skirti ne daugiau kaip tris ar penkias nominacijas. Paprastai taikant šį metodą mokiniai skirstomi į dvi grupes: populiarius arba atstumtus.

Bendraamžių vertinimo metodas. Vaikų prašoma įvertinti jų bendraamžių pomėgius Likerto skalėje. Ši skalė paprastai yra 5 arba 7 balų, respondentai pasirenka tam tikrą balą norėdami įvertinti jiems pateiktą teiginį. Sociometriniai tyrimai pradedami tada, kai vaikai yra įrašomi į klausimyną ir jiems užduodami klausimai, kaip jiems patinka dirbti su kiekvienu grupės nariu. Kiekvienas asmuo gali įvertinti savo klasės draugą nuo 1 iki 5 balų, nuo „patiko“ iki „mažiausiai patiko“. Pagrindinis bendraamžių vertinimo technikos privalumas yra tas, kad bendraamžiai vertina vienas kitą skirtingose situacijose – klasėje, pietų pertraukos metu, po pamokų, žaidimų aikštelėje. Šis metodas suteikia mokytojams galimybę suprasti bendrą požiūrį, nes mokytojų žinios yra susijusios su užsiėmimais klasėje. Nors tai yra geras metodas siekiant patikrinti įprastas situacijas klasėje, Asheras ir Dodge'as (1989) įrodė, kad norint išsiaiškinti, kurie vaikai yra atstumti, bendraamžių vertinimo metodas nėra toks efektyvus kaip nominacijos metodas. Sociometrinis metodas turėtų būti pasirinktas atsižvelgiant į pagrindinį tyrimo tikslą.

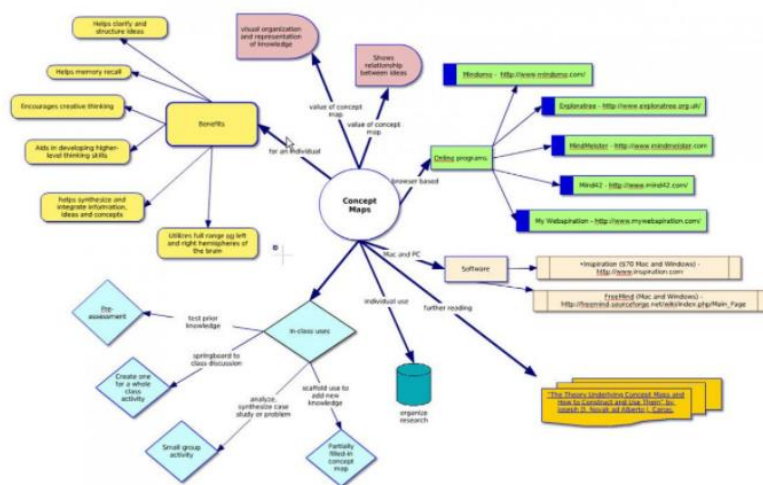

6 balų Likerto tipo skalė

https://www.researchgate.net/figure/Sample-Item-with-the-6-point-Likert-Type-Scale_fig1_235056664

Socialinio pažinimo kartografavimo metodas. Trečioji sociometrinė technika yra socialinio pažinimo žemėlapių metodas. Pirmą kartą jį paminėjo ir sukūrė Kernsas ir jo bendradarbiai (1997, Kernsas). Pagrindinė šios technikos idėja yra apeiti klasę ir užduoti klausimus mokiniams: „Ar jūsų klasėje yra

mokinių, kurie leidžia laiką kartu? Kas jie?“ . Gavę visus atsakymus, galite sukurti ryšio ar santykių žemėlapi. Taikant šį metodą asmenys teikia informaciją apie socialines grupes, esančias ne tik jų pačių artimiausiame draugų rate, todėl nustatomos visos bendraamžių grupės tam tikrame tinkle (Elias Avramidis, Vasilis Strogilos, Katerina Aroni ir Christina Thessalia Kantaraki, 2017). Šis metodas dažniausiai naudojamas, jei reikia sužinoti, kaip vaikai vertina santykius grupėje. SPK metodas klasifikuoja vaikus į keturis tipus: branduolinius, antrinius, šoninius ir atstumtus (Avramidis, 2010). SPK metodas pagrįstas idėja, kad vaikai yra ekspertai stebėtojai ir tai nėra emocijomis paremta nuomonė. Įvairūs tyrimai parodė, kad SPK metodika gali parodyti labai tikslius bendraamžių modelius.

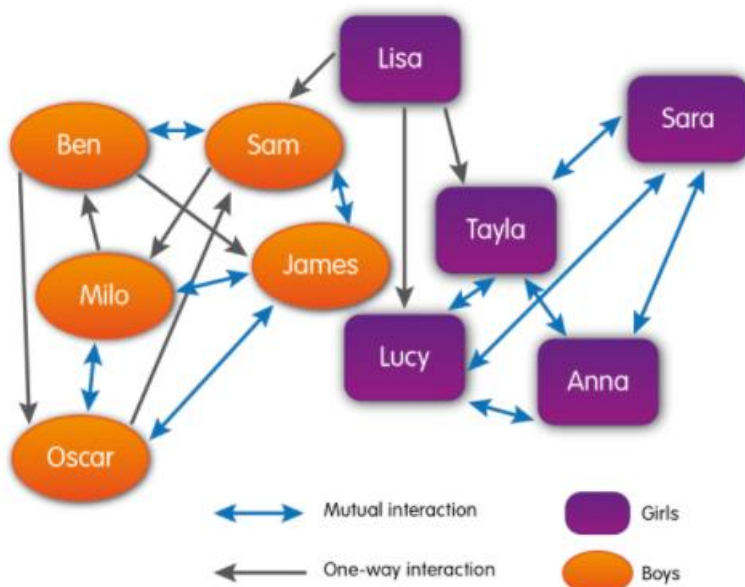
Socialinio pažinimo kartografavimo žemėlapis (pavyzdys)

<https://ctl.byu.edu/tip/concept-mapping>

Hartshorne ir May „Atspėk kas“ metodas. Vaikas yra paprašomas perskaityti kiekvieną aprašomąjį teiginį ir šalia jo užrašyti grupės draugo, kuris geriausiai atitinka aprašą, vardą. Vaikams sakoma, kad jei teiginys neapibūdina nei vieno grupės nario, jie gali jį praleisti ir nieko nerašyti. Surinkus atsakymus sukuriama vaikų profiliai. Atlikus tyrimą, gali būti naudojami aštuoni apibūdinimai: „linkęs bendrauti“, „linkęs veltis į muštynes“, „populiarus“, „atletiškas“, „problemų kūrėjas“, „lyderis“, „geras mokinys“ ir „drovus/uždaras“ (Farmer T.W., Farmer E.M.Z, 1996). Šiame tyrime du neigiamą atspalvį turintys tipai („linkęs veltis į muštynes“ ir „problemų kūrėjas“), buvo pakeisti į „daug ginčijasi“ ir „pažeidžia taisykles“, kad kuo labiau sumažintų neigiamą klasės draugų sampratą (Avramidis E., 2009).

Yra keli būdai, kaip dirbti su sociometriniais duomenimis, vienas iš jų yra statistiniai tyrimai, kurie gali būti naudingi, jei norite išanalizuoti daug respondentų arba aptarti modelius. Vis dėlto populiariausias vizualus būdas sociometrinių tyrimų pateikimui yra sociogramų kūrimas. Sociograma yra diagrama, kurioje pavaizduota tarpasmeninių santykių struktūra grupinėje situacijoje, paprastai paremta žmonių vertinimais, kas jiems patinka ir kas nepatinka, ir naudojama tikslinėms grupėms, pvz., atstumtiems ir izoliuotiems žmonėms nustatyti.

Sociograma

<https://www.parenta.com/2018/10/01/how-to-use-sociograms-to-support-children-struggling-to-make-friends/>

Nors sociometrinius metodus galima naudoti įvairiose srityse, jie vis tiek turi tam tikrų apribojimų, į kuriuos turėtume atsižvelgti. Pagrindinis apribojimas yra tas, kad dalyvių pateikta informacija yra neutrali, o tai reiškia, kad mes nesuprantame atsakymo priežasčių, kodėl yra teikiama pirmenybė arba kodėl vaikas yra atstumiamas. Be to, šie metodai nesuteikia jokių patobulinimų dirbant grupėje. Dar svarbiau yra tai, kad visos šios studijos vyksta darželyje ar mokykloje, todėl namų ir kaimynystės kontekstas yra atmetamas, nepaisoma galimos draugystės, egzistuojančios už mokyklos ribų (Elias Avramidis, Vasilis Strogilos, Katerina Aroni ir Christina Thessalia Kantaraki, 2017). Norint pašalinti dalį aukščiau paminėtų sociometrinių metodų apribojimų, jie dažnai derinami su kitais metodais, tokiais kaip stebėjimas ir interviu (Kemp & Carter, 2002), kad būtų galima geriau suprasti mokinių socialinius santykius už mokyklos ribų. Gali būti, kad atlikę šį visų vaikų įvertinimą mokytojai turės dirbti su kai kuriais mokiniais atskirai arba į mokymo programą įtraukti socialinių įgūdžių ugdymo metodus.

Sociometriniai metodai yra svarbi priemonė analizuojant santykius klasėje. Jau dabar aišku, kad vaikų draugystė suteikia galimybę sutvirtinti savivertę ir pagerinti bendrą savijautą. Remiantis Avramidžio E. tyrimais, mokiniai susiranda draugų vykdydami bendrą veiklą (sportuodami, žaisdami, turėdami bendrų interesų), o dalyvavimas socialinėse grupėse yra susijęs su teigiamomis socialinėmis savybėmis. Taigi, vienas iš būdų pagerinti socialinį klimatą yra komandinė veikla klasėje. Be to, formuodami bendraamžių santykius bei siekdami suprasti ryšius, organizuoti tinkamas intervencijas ar užsiėmimus grupėms bei siekdami išvengti patyčių ir smurto mokytojai ir psichologai gali naudoti įvairias sociometrines technikas.

8. Fasilitatoriai ir jų rūpinimasis savimi

„Mes kartais kalbame taip, tarsi rūpinimasis nereikalautų žinių, tarsi, pavyzdžiui, rūpinimasis kuo nors būtų tiesiog gerų ketinimų ar pagarbos reikalas. Bet norėdamas rūpintis, turiu suprasti kito poreikius ir mokėti tinkamai į juos reaguoti, ir akivaizdžiai geri ketinimai to negarantuoja. Norėdamas rūpintis kuo nors, turiu žinoti daug dalykų.“ – Miltonas Mayeroffas

Norint kuo nors rūpintis, suprantant aukščiau cituojamą mintį, reikia ne tik faktinių žinių, bet žinių apie kitus ir apie save. Šiuo atveju galėtume paklausti: „Kaip mes galime rūpintis kitais, jei negalime rūpintis savimi?“

Švietimas, ypač ankstyvasis ugdymas, susijęs ne tik su intelektualiniu vystymusi, bet ir su emocijomis, todėl pabrėžiami tiek ugdymo, tiek auklėjimo aspektai. Mokytojai ar fasilitatoriai yra skatinami daugiausia energijos ir dėmesio skirti kitiems ir labai mažai sau. Būti mokytoju – patekti į intensyvią aplinką, aplinką, kurioje kitų (vaikų) poreikiai yra prioritetiniai.

Rūpinimosi savimi praktika gali būti naudinga visiems jūsų grupės žmonėms. Rūpinimasis savimi – tai rūpinimasis savo psichine ir fizine sveikata ir įsitikinimas, kad turite viską, ko reikia norint klestėti kaip mokytojui. Nesirūpindami savimi neturėsite energijos, valios ar motyvacijos tinkamai padėti savo ugdytiniais. Nors rūpinimasis savimi yra svarbus mokytojo gerovės komponentas, egzistuoja klaidinga nuomonė, kad pedagogai „rūpinamasi savimi“ traktuoja kaip „egoistišką“ ar „nereikšmingą“ veiklą, nes jie nerimauja, kad ši praktika gali pareikalauti daug laiko ir atitraukti juos nuo mokinių.

Be to, tinkamai rūpintis savimi mokytojams gali būti labai sunku, nes nelengva patenkinti 20 ar daugiau vaikų poreikius kuriant ir palaikant su vaikais gilesnius santykius, pagrįstus pasitikėjimu ir pagarba. Nepamirškite, kad pedagogai tuo pačiu metu neturi pamiršti mokymo programų ugdymo tikslų, reaguoti į reikalavimus, susijusius su mokymo programų sritimis, mokymosi rezultatais, planavimu, dokumentais ir kt.

Vis dėlto nepaisant klaidinančių nuomonių ir nuolat kylančių kliūčių, rūpinimasis savimi nėra egoizmas – mokytojams tai yra kur kas daugiau nei pusryčiai lovoje ar pasilepinimas SPA. Tai rūpinimasis savo sveikata, kad būtumėte pasirengę būti geriausiu mokytoju, koks tik galite savo ugdytiniais.

Praktikuoti tai, ką skelbiate, visada yra geriausias būdas leisti sau tobulėti, tiek intelektualiniu, tiek emociniu lygmeniu. Galite sau užduoti tą patį klausimą, kurį uždavėme šio teksto pradžioje: „Kaip mes rūpinamės kitais, jei negalime rūpintis savimi?“

Diagramoje pateikiami rūpinimosi savimi pavyzdžiai: profesinis, praktinis, dvasinis, socialinis, protinis, aktyvus, fizinis, emocinis.

Norint kuo nors rūpintis, reikia sugebėti rūpintis savimi. Dėl šios priežasties į mokomąją medžiagą įtraukėme rūpinimosi savimi patarimų mokytojams (skritulinė diagrama), kurie yra lengvai pritaikomi kasdienėje veikloje – prieš ir po jūsų darbo darželyje ar mokykloje. Kiekvieno žmogaus poreikiai yra skirtingi, tai reiškia, kad rūpinimosi savimi būdai taip pat skiriasi.

9. Kaip tėvai gali prisidėti prie taikos ugdymo?

KELETAS PATARIMŲ DĖL GEBĖJIMŲ IR CHARAKTERIO SAVYBIŲ, KURIAS TĖVAI TURĖTŲ SKATINTI UGDYDAMI TOLERANCIJĄ

- Susikurkite teisingą savo asmens sampratą, kad patekę į situacijas, kuriose jūs esate diskriminuojami gebėtumėte nepriimti situacijos asmeniškai, suprastumėte, kad erzinimas dažniausiai yra nežinojimas, naudotumėte apsauginius svetus, kurie sustiprintų jūsų emocinį stabilumą ir kt. Stipri asmenybė kuria aukštą savivertę, kuri padeda vaikui kovoti su diskriminaciniais veiksmais kitų žmonių atžvilgiu.
- Vertinkite ir gerbkite save kaip visų socialinių grupių, kurioms jūs priklausote, narį: giminę (moteris, vyras), šeimą, klasę, darželį, mokyklą, miestą, autonominę bendruomenę, šalį ir kt.
- Žinokite ir vertinkite savo rasę ir kilmę, mokydami savo šalies kultūros, istorijos ir kt.
- Pažinkite, vertinkite ir gerbkite žmones, priklausančius skirtingoms grupėms.

- Tėvai turi būti įsitikinę, kad susitinka su skirtingais žmonėmis lankydami neįgaliųjų sporto renginius: vežimėlių krepšinį, aklųjų futbolą ir kt.
- Skatinkite ryšius su kitų rasių, kultūrų, religijų vaikais. Pakomentuokite vaikų panašumus ir skirtumus, teigiamus tų socialinių grupių aspektus ir kt.
- Susipažinkite su kitų kultūrų menu, virtuve ir papročiais.
- Įvardinkite išankstinius nusistatymus siekdami juos sušvelninti. Kalbėkite apie stereotipus, išankstinius nusistatymus ir socialinę neteisybę, kurią patiria žmonės, priklausantys tam tikroms grupėms.
- Išsakykite savo nuomonę, kai žiniasklaidoje atsiranda išankstinių nuostatų (naujienos, filmai, televizijos serialai, animaciniai filmai ir kt.).
- Su vaiku perskaitykite populiarias kitų kultūrų istorijas ir jas pakomentuokite. Skaitykite istorijas ir pasakėčias, kurios propaguoja vertybes – toleranciją, atlidumą, pagarbą ir kt.
- Paverskite šeimos aplinką pozityviu pavyzdžiu.

KAIP TĖVAI GALI PRISIDĖTI PRIE SOLIDARUMO UGDYMO? PERDUOKITE ŠIĄ VERTYBĘ ATLIKDAMI KASDIENINES VEIKLAS IR KURKITE GRAŽIUS BENDRAVIMO SANTYKIUS. VADOVAUKITĖS ŽEMIAU NURODYTOMIS REKOMENDACIJOMIS

- Bendradarbiaukite su mokytoju prašydami informacijos apie savo vaiko veiksmus, kurie turėtų būti aptarti šeimos rate.
- Skaitykite istorijas, pasakėčias ir pasakojimus, kurių argumentai grindžiami solidarumu.
- Pakomentuokite netinkamus veiksmus, kurie yra rodomi televizijos naujienose ar kitose žiniasklaidos priemonėse.
- Kasdieninėse situacijose, kai vaikas mažai solidarizuojasi, tėvai provokuoja savo atžalas tokiomis frazėmis: „Jei taip nutiktų tau, ar norėtum, kad su tavimi elgtųsi taip pat? Kaip jautiesi, kai tai daro tau?“
- Palydėkite vaiką į įstaigą, kuri padeda nepasiturintiems asmenims, arba į senyvo amžiaus žmonių, kuriems reikia pagalbos (atnešti maisto, padėti padengiant stalą ir kt.) namus.
- Paraginkite savo vaiką padovanoti žaislus kitiems vaikams, kuriems trūksta finansinių resursų.
- Paprašykite nunešti skanaus maisto benamiui, gyvenančiam gatvėje.
- Pateikite konkrečius nurodymus kasdieninėms veikloms:
 - rūpinkitės gyvūnais ir augalais;
 - gerbkite ir vertinkite miesto parkų ir sodų augalus ir baldus;
 - ugdykite energijos taupymo įpročius (vandens, elektros, šilumos ir kt.);
 - bendradarbiaukite renkdami šiukšles, pasikalbėkite apie žalą aplinkai, kenkiančias medžiagas.
 - motyvuokite savo vaiką būti solidariu padedant namų ruošos darbuose ir rūpinantis namų apyvokos daiktais, žaislais, drabužiais ir kt.

10. Taikos ugdymo metodika

Aktyvus mokymasis yra būdas įtraukti vaikus į mokymosi procesą kaip aktyvius dalyvius. Tai yra mokymas ir mokymasis, orientuotas į vaiką įtraukiant jį prasmingą veiklą. Šis mokymasis yra priešpastatomas tradiciniam, į mokytoją orientuotam, mokymui, pagal kurį mokytojas laikomas „ekspertu“, skleidžiančiu žinias, skiriančiu užduotis ir valdančiu visą mokymosi procesą be jokio mokinių indėlio.

Aktyvioje mokymosi aplinkoje mokytojas prisiima pagalbininko vaidmenį, skatindamas vaikus dalyvauti ir pasidalyti savo įžvalgomis bei nuomonėmis ir padėdamas jiems prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi. Aktyvus, į mokinį orientuotas mokymasis, motyvuoja vaikus bendradarbiauti, būti aktyviems, išreikšti save, daryti įvairius dalykus ir reflektuoti apie tai, ką daro.

Aktyviai mokydami:

- vaikai dalyvauja daugiau nei klauso;
- mažiau dėmesio skiriama informacijos perdavimui ir daugiau vaikų įgūdžių lavinimui;
- ugdomi aukštesnieji vaikų mąstymo gebėjimai (analizė, sintezė, vertinimas);
- vaikai užsiima veikla (skaito, diskutuoja, rašo);
- vaikai daugiau dėmesio skiria savo požiūrio ir vertybių tyrinėjimui.

Yra daugybė aktyvaus mokymosi pranašumų: padidina vaikų mokymosi motyvaciją, pagerina temos/vertybių supratimą, lavina kritinio mąstymo įgūdžius, skatina produktyvumą, skatina generuoti naujas idėjas ir priimti kūrybiškus sprendimus ir kt.

Aktyvus mokymasis leidžia vaikams dirbti su kitais ir keistis nuomonėmis bei perspektyvomis, lavina bendrus įgūdžius ir leidžia jiems įgyti gyvenimiškos patirties. Naudodamiesi aktyvaus mokymosi metodikomis, vaikai mokosi darydami, sustiprindami žinojimą, kad įsitraukimas ir veiksmai yra svarbūs.

Štai kodėl mūsų mokymosi medžiaga yra orientuota į vaikus, o įsitraukimas tampa svarbiausia aktyvaus mokymosi sąlyga. Paprasčiau tariant: „Aš girdžiu, bet pamirštu, aš matau, tad prisimenu, aš darau ir mokausi“.

Savo priemonių rinkinyje mes naudojome tinkamą metodiką, kuri nukreipia vaikus į mokymosi proceso centrą. Tačiau visą medžiagą galima modifikuoti atsižvelgiant į grupės amžių, žodyną ir galimybes. Jei reikia koreguoti medžiagą, mokytojas ar fasilitatorius turėtų nepamiršti RIS modelio ir teisingo šių trijų komponentų balanso, kuris paskatins vaikų įsitraukimą į mokymosi procesą.

RIS modelis

Ryšys: mokymosi medžiaga turi sąsają su mokinio tikrove, viltimis, kasdienėmis situacijomis, vertybėmis ir lūkesčiais.

Iššūkis: veikla, kuri yra iššūkis besimokančiajam.

Sugebėjimas: iššūkis yra subalansuotas su kiekvieno besimokančiojo ar grupės gebėjimu įgyvendinti užduotį.

Rekomenduojama medžiaga yra tiesiogiai susijusi su kasdienio gyvenimo problemomis ir situacijomis, kasdieniais daiktais, etinėmis dilemomis ir etinėmis vertybėmis.

Priklausomai nuo metodikos, kurią naudosite, medžiaga gali būti praktinė: pasakojimai, nuotraukos, komiksų knygos, dailės darbai, taip pat garso ir vaizdo failai, „PowerPoint“ pristatymai, internetiniai vaizdo įrašai.

Metodika, naudojama mokomojoje medžiagoje, yra paaiškinta žingsnis po žingsnio, tai padės mokytojui lengvai pasiekti mokymosi tikslus.

Didžiausias dėmesys skiriamas:

- dialogams;
- grupiniam darbui;
- diskusijų ratams;
- reflektyviam klausinėjimui;
- savimonės veikloms;
- ŽNI (žinau, noriu sužinoti, išmokau) strategijai;

REKOMENDACIJOS NORINTIEMS PRIDĖTI IR IŠTIRTI PAPILDOMĄ METODIKŲ RINKINĮ, SKATINANTĮ AKTYVŲ MOKYMĄSI

Vaidmenų žaidimas/Drama/Demonstravimas

Autentiška mokymosi veikla gali geriau įtraukti mokinius. Vaidmenų žaidimas yra įdomus aktyvaus mokymosi ir mokymo strategijos pavyzdys. Tai gali apimti dramą, simuliacijas, žaidimus ir realaus gyvenimo atvejų, susijusių su bet kuria tema, demonstravimą.

Požiūris į mokymą ir mokymąsi. Vaidmenų žaidimas yra metodas, leidžiantis vaikams bendrauti su kitais žmonėmis, iširti realistines situacijas, kad būtų įgyta patirties ir esamoje aplinkoje išbandytos įvairios strategijos.

Pasakojimas

Pasakojimas taip pat padeda mokytis, nes istorijas lengva prisiminti. Psichologas Pegas Neuhauseris pastebėjo, kad mokymasis, kuris kyla iš gerai papasakotos istorijos, yra prisimenamas tiksliau ir daug ilgiau nei mokymasis remiantis faktais ir skaičiais.

Sąmoningumo/meditacijos metodika

Atidumas gali padėti vaikams išsiugdyti gebėjimą nepaisyti trukdžių ir susitelkti ties atliekama užduotimi. Tai gali išmokyti juos filtruoti blaškančius dalykus ir klajojančias mintis mokantis. Dėmesingo įsisąmoninimo technika gali padėti vaikams stebėti ir atpažinti savo mintis ir jausmus. Tiems, kurie augina vaikus, įsisąmoninimo pratimų praktikavimas ir ideali sąmoningumo meditacijos praktika bent kelias minutes per dieną gali būti labai naudinga, leidžianti globėjams ne tik pasidalinti laimės ir pripažinimo įgūdžiais su nauja karta, bet ir tuo pačiu metu geriau pasirūpinti savimi.

Eksperimentinis mokymasis

Patyriminis mokymasis yra ugdymo metodas iš pirmų lūpų. Patyriminis mokymasis grindžiamas keturiais pagrindiniais elementais, kurie mokymosi patirties metu veikia nenutrūkstamai: konkreti patirtis, apmąstantis stebėjimas, abstraktus konceptualizavimas, aktyvus eksperimentavimas.

Projektinis mokymasis ankstyvoje vaikystėje

Projektinis mokymasis yra praktinis mokymo metodas. Tai apima mokymą įtraukiančiomis temomis, leidžiančiomis integruoti prasmingą mokymąsi visose turinio srityse.

Katz ir Chard (1989) tai apibrėžė kaip nuodugnų temos tyrimą, kurį atliko atskiras vaikas, vaikų grupė arba visa klasė. Vaikai ir mokytojai kartu pasirinks temą, kurią jie nagrinės, išteklius, kuriuos naudos, ir kartu suplanuos mokymosi proceso eigą.

Katz ir Chard (1989) nustatė tris projekto etapus:

- pradinis etapas, kurio metu mokytojas įvertina vaikų žinių lygį, tada vaikai ir mokytojas sukuria klausimus, kuriuos norėtų iširti;
- vystymosi ar praktinės fazės metu mokytojas nurodo vaikams įgyti tiesioginės patirties nagrinėjama tema;
- baigiamajame etape mokytojas skelbia projekto pabaigą, o vaikai dalijasi žiniomis, kurias įgijo taikydami kelis kūrybinius metodus.

Definicija: „Projektas yra išsamus realaus pasaulio temos tyrimas, vertas mokinio dėmesio ir pastangų“.

Katz, L.G. y S. C. Chard. (1989). VAIKŲ PROTŲ ĮTRAUKIMAS: PROJEKTO METODAS. Norwoodas, NJ: „Ablex“.

<https://blog.brookespublishing.com/9-reasons-to-use-the-project-approach-in-your-inclusive-early-childhood-classroom/>

<https://www.atlantis-press.com/article/55917585.pdf>

Vizualinio mąstymo strategijos yra mokymo metodas, gerinantis kritinio mąstymo įgūdžius, mokytojui ar fasilitatoriui palengvinant diskusijas vaizdiniais. VMS skatina dalyvauti vykdant grupės problemų sprendimo procesą. Menas naudojamas mokant mąstymo, bendravimo įgūdžių ir vizualinio raštingumo. Vaikai prisideda prie diskusijos pateikdami savo pastebėjimus ir idėjas. Mokytojas ir klasė visus indėlius priima ir vertina neutraliai, kad mokiniai galėtų mokytis iš kitų perspektyvų. Plačiau apie šį metodą:

<https://vtshome.org/>

https://www.educationworld.com/a_lesson/teaching_visual_thinking_strategies.shtml

Klausinėjimas. Gebėjimas apklausti vaikus leidžia įgyvendinti savo idėjas ir tyrinėti aplinkinį pasaulį. Apklausos įgūdžiai leidžia vaikams įgyvendinti savo idėjas ir tyrinėti aplinkinį pasaulį. Gebėjimas užduoti daug klausimų apie tai, kas, kur, kada, kodėl ir kaip, leidžia vaikams struktūruoti savo žinias ir suprasti sąvokas bei patirtį.

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/questioning>

Palyginimas ir kontrastas. Palyginimas ir kontrastavimas yra būdai, padedantys pažvelgti į įvairius dalykus, siekiant nustatyti, kuo jie panašūs ir kuo skiriasi. Lyginant nustatomi panašumai ir (arba) skirtumai (pvz., obuoliai ir apelsinai yra vaisiai), o kontrastavimas – dviejų ar daugiau daiktų ar įvykių palyginimas siekiant parodyti jų skirtumus (pvz., obuolio plona odelė, kurią galime valgyti; apelsinas turi storą odą, kurios negalime valgyti).

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/comparing-contrasting>

Stebėjimas. Gebėjimas stebėti apima visų jutimų naudojimą, jei reikia, norint sužinoti apie daiktų, vietų ir įvykių savybes ir požymius. Gebėjimas stebėti apima visų pojūčių naudojimą norint sužinoti apie daiktų, vietų ir įvykių savybes ir požymius. Stebėjimai gali būti atliekami tiesiogiai arba netiesiogiai, naudojant instrumentus, kurie praplečia mūsų gebėjimą stebėti. Šios strategijos yra susijusios su vaikų mokymu gyventi ramiai, kol jie tyrinėja pasaulį.

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/observing>

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/observing>

Nustebimas. Remiantis „Nustebimas“ (sukurta Catherine L'Ecuyer), mokymasis yra nuostabi kelionė, vedama giliai apmąstant tai, ko reikalauja natūralūs vaikystės dėsniai: pagarba vaikų nekaltumui, jų tempui ir ritmams, jų paslapties jausmas ir jų grožio troškulys. Pastarųjų dvidešimties metų vaikai augo vis siautulingesnėje ir reiklesnėje aplinkoje, todėl švietimas tapo sudėtingesnis, bet pradingo esminiai dalykai. Siekdami užtikrinti jų sėkmę ateityje, manome, kad turime užpildyti savo vaikų laisvalaikio tvarkaraštį išnykusiomis veiklomis, tokiomis kaip spontaniškas užsiėmimas ir gamtos, grožio ir tylos stebėjimas. Vaikystė tapo lenktynėmis į pilnametystę, kuri vis labiau atitolina vaikus nuo natūralių vaikystės dėsnių. Nuolatinis garsių ir nemalonių dirgiklių srautas trikdo vienintelį juose egzistuojantį tikrąjį ir tvarų mokymąsi: ramiai ir tyliai atrasti pasaulį sau ir savo ritmu. Visa tai galima praktikuoti nustebimo pagalba, kuris atveria vartus į smalsumą nežinomybei ir domėjimąsi ateitimi.

https://www.researchgate.net/publication/267739639_The_Wonder_Approach_to_learning

<https://catherinelecuyer-eng.com/thewonderapproach/>

11. Mokymo medžiaga

Mokymosi/mokymo medžiagą (anglų, ispanų, lietuvių ir vokiečių kalbomis) galite rasti projekto svetainėje: <https://peec-online.eu/lt/rezultatu/veikla/>.

12. Padėkos

„Erasmus+“ projekto „Taikus švietimas patyčių prevencijai vaikystėje“ (PEEC) partneriai nori nuoširdžiai padėkoti visiems ekspertams už nuolatinę pedagoginę ir palaikymą ir pagalbą rengiant šias gaires.

Nuoširdų AČIŪ tariame:

- Anne Kruck, Berghofo fondas (Vokietija)
- Angelique Dinbier, Johanniter-Akademie (Vokietija)
- Dagmar Dénes, Dienos priežiūros centro vadovui (Vokietija)
- Dainai Murauskienei, Panevėžio rajono lopšelio-darželio „Smalsutis“ direktorei (Lietuva)
- Ingridai Šarachovienei, Panevėžio rajono Pažagienių mokyklos-darželio direktoriaus pavaduotojai (Lietuva)
- Renatai Lukoševičienei, Panevėžio rajono darželio „Šypsėnėlė“ direktoriaus pavaduotojai (Lietuva)
- Rosa María Iglesias Iglesias ir Cristina Llanas Iglesias, Pedagogikos koordinatorė ir CEI sensorinių įgūdžių direktorei (Ispanija)
- Zoran Kojčić, filosofijos konsultantui (Kroatija)
- Bruno Čurko, Splito doktorantūros universitetas (Kroatija)

Dėkojame kolegoms Emily Vargas-Baron (mokslų daktarei, antropologei, SIDEC bendradarbei, Stanfordo universitetas) ir Kristel Diehl, M.A., M.S. iš RISE INSTITUTO ir Rocío Gómez Botero (ankstyvojo vaikų vystymosi politikos planavimo ir įgyvendinimo vyresniajam bendradarbiui), jų įžvalgos buvo ypač vertinamos dėl papildomo turinio kūrimo.

Mes taip pat dėkojame visiems mokytojams ir fasilitatoriams, kurie kasdien dirba savo klasėse siekdami geresnio pasaulio užtikrinant lygybę, įvairovę ir įtrauktį, užkertant kelią smurtui ir patyčioms ankstyvame amžiuje.

Taip pat norime išreikšti savo dėkingumą už lyderystę, kurios Europos Sąjunga, remdama „Erasmus+“ finansavimo programą, ėmėsi remdama taikos švietimą nuo pat ankstyvųjų metų.

Bibliografija ir nuorodos

“James Heckman changes the equation for American prosperity.” *The Heckman Equation Brochure*. Heckman: [The economics of human potential](https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-equation-brochure/), accessed January 29, 2021. <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-equation-brochure/>

Abdulaziz Al-Nasser, Nassir. “Keynote address”, at the Early Childhood Peace Consortium Launch, delivered on September 20, 2020, https://www.unicef.org/earlychildhood/index_70959.html

Alfonso, Stacey M. “Peace education in early childhood education.” *In Factis Pax*, 8(2) (2014): 167–188.

Artino, Anthony and Gail Sullivan. “Analyzing and Interpreting Data from Likert-Type Scales.” *Journal of Graduate Medical Education* 5(4) (December 2013): 541-542. Accessed January 29, 2021. https://www.researchgate.net/publication/259879583_Analyzing_and_Interpreting_Data_From_Likert-Type_Scales

Avramidis, Elias, Vasilis Strogilos, Katerina Aroni and Christina Thessalia Kantaraki. “Using sociometric techniques to assess the social impacts of inclusion: Some methodological considerations.” *Educational Research Review* 20 (2017): 68–80. Accessed January 29, 2021. <https://repository.nie.edu.sg/bitstream/10497/18617/3/ERR-20-68.pdf>

Avramidis, Elias. “The Social Impacts of inclusion on statemented pupils with SEN and their mainstream peers: Full Research Report.” *ESRC End of Award Report*, Swindon: ESRC (2009). Accessed January 29, 2021. https://reshare.ukdataservice.ac.uk/851667/5/Report_RES-061-23-0069-A.pdf

Balasoorya, A. S. *Learning the way of peace: A teacher’s guide to peace education*. New Delhi: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 2001.

Bonwell, Charles C. and Eison, James A. “Active Learning: Creating Excitement in the Classroom.” ASHE-ERIC Higher Education Reports, 1991.

Brauneis, Masako N. “The Effects of Peace Education on Children’s Prosocial Behavior in an Early childhood Classroom.” Action Research Project, St. Catherine University, 2019.

Buck, Jacqueline V. “The Sociometric Technique and The Teaching Of General Science.” *School Science and Mathematics Association*, Volume 52, Issue 6 (June 1952): 456–461. Accessed January 29, 2021. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1949-8594.1952.tb06898.x>

Bukowski, William, Antonius Cillessen and Ana Velasquez. “Peer ratings.” *Handbook of Developmental Research Methods* (2012): 211-228. Accessed January 29, 2021. https://www.researchgate.net/publication/284902656_Peer_ratings

Dewey, Ann and Amy Drahota. “The Sociogram: A Useful Tool in the Analysis of Focus Groups.” *Nursing Research* 57(4) (July 2008): 293–297. Accessed January 29, 2021. https://www.researchgate.net/publication/51415587_The_Sociogram_A_Useful_Tool_in_the_Analysis_of_Focus_Groups

Goldblum, Peter, Dorothy L. Espelage, Joyce Chu and Bruce Bongar, eds. *Youth Suicide and Bullying: Challenges and Strategies for Prevention and Intervention*. Oxford University Press, 2015.

Accessed January 29, 2021.

<https://books.google.hr/books?id=H3PDBAAAQBAJ&lpg=PP1&ots=upKrneByRX&dq=Youth%20Suicide%20and%20Bullying%20Challenges%20and%20Strategies%20for%20Prevention%20and%20Intervention&hl=hr&pg=PR4#v=onepage&q=Youth%20Suicide%20and%20Bullying%20Challenges%20and%20Strategies%20for%20Prevention%20and%20Intervention&f=false>

Hawkins, JD, Eduardo Von Cleve, and RF Jr Catalano. “Reducing early childhood aggression: results of a primary prevention program.” *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 30(2) (March 1991): 208–217.

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. “The Red Cross Red Crescent approach to promoting a culture of non-violence and peace”. Geneva (2011). Accessed January 29, 2021. [https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/1205900-Advocacy%20report%20on%20Promotion%20of%20culture%20of%20peace-EN-LR%20\(2\).pdf](https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/1205900-Advocacy%20report%20on%20Promotion%20of%20culture%20of%20peace-EN-LR%20(2).pdf)

MacMillan, A. et al. “The Development and Application of Sociometric Techniques for the Identification of Isolated and Rejected Children.” *Journal of Association of Workers for Maladjusted Children* 6(2) (1978): 58–67. Accessed January 29, 2021. <https://www.kolvinpsych.net/sites/default/files/pdf/jawmc6-2-1978.pdf>

McFarland, Sonnie. *Honoring The Light Of The Child: Activities to Nurture Peaceful Living Skills in Young Children*. Buena Vista: Shining Mountains Press, 2004.

Ponguta, Angelica. “Systematic review: The exploration of the role of parenting and early learning programs in promoting positive development and peace building.” *Early Childhood Peace Consortium*, accessed January 29, 2021, <https://ecdpeace.org/resources/publications/academic-literature>

Tolan, Patrick and Nancy Guerra. *What works in reducing adolescent violence: An empirical review of the field*. Center for the Study and Prevention of Violence, Institute for Behavioral Sciences, University of Colorado, Boulder, 1994)

Waniek, Julia and Niculina Nae. “Active learning in Japan and Europe.” *Euromentor: Journal Studies about Education* Vol. 8 Issue 4 (December 2017): 82–97.

Zigler, Edward, Cara Taussig and Kathryn Black. “Early childhood intervention: A promising preventative for juvenile delinquency.” *American Psychologist* 47(8) (1992): 997–1006. Accessed January 29, 2021. <https://doi.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0003-066X.47.8.997>

Zoeppritz, Mariette. “Peace education through emotional development in ECE.” *Practitioner researcher* Vol. 4 No. 4 (October 2016): 12–16. Accessed January 29, 2021. <https://www.hekupu.ac.nz/article/peace-education-through-emotional-development-ece>

